
TAMPEREEN YLIOPISTO
Terveystieteen laitos

Marja Pakarinen

KOHDATTU, ULKOPUOLINEN JA OLEMATON VANHUUS

– Diskurssianalyttinen tutkimus vanhuudesta sanomalehdessä

Pro Gradu -tutkielma

Kansanterveystiede

Joulukuu 2004

TIIVISTELMÄ

TAMPEREEN YLIOPISTO

Terveystieteen laitos

PAKARINEN, MARJA: Kohdattu, ulkopuolinen ja olematon vanhuus –
Diskurssianalyttinen tutkimus vanhuudesta sanomalehdessä

Pro gradu – tutkielma, 69 sivua, 4 liitesivua.

Ohjaaja: Kirsi Lumme-Sandt

Kansanterveystiede

Joulukuu 2004

Tämä tutkimus tarkastelee sitä, millainen kuva vanhuudesta ja vanhenemisestä rakentuu Helsingin Sanomissa. Tutkimuksessa ollaan myös kiinnostuneita siitä, miten ja millaisesta terveydestä vanhuuden yhteydessä puhutaan.

Tutkimuksen aineiston muodostivat Helsingin Sanomien kirjoitukset (N=76), jotka kerättiin helmikuussa 2003 ilmestyneistä lehdistä kahden viikon ajalta. Vanhuuden rakentumista tutkittiin diskurssianalyysin keinoin. Tutkimuksen metodologiset lähtökohdat olivat sosiaalisessa konstruktionismissa.

Tutkimuksen tuloksena muodostui kahdeksan vanhuuden mediadiskurssia. Nämä kahdeksan diskurssia jakaantuivat kolmeen suurempaan diskurssiryhmään. Ensimmäisen ryhmistä muodostivat *kohdatun vanhuuden diskurssit*, joita olivat *ajattomuuden* diskurssi, *kokemuksen* diskurssi, *ylpeyden* diskurssi ja *muutoksen* diskurssi. Kohdatun vanhuuden diskursseille yhteistä oli se, että ne kaikki myönsivät vanhenemisen tapahtuvan, kohtasivat sen ja liittivät siihen jonkin ominaisuuden. Toisen ryhmän muodostivat *ulkopuolisen vanhuuden diskurssit*. Näitä diskursseja olivat *ongelmadiskurssi* ja *heikkouden* diskurssi. Ulkopuolisen vanhuuden diskurssit rakensivat vanhuutta ongelmakeskeiseksi ajaksi ja puhuivat vanhuksista yhteiskunnan ulkopuolisena ryhmänä. Kolmatta ryhmää kutsuttiin *olemattoman vanhuuden diskursseiksi*. Tähän ryhmään kuuluivat *aktiivisuuden* ja *poistumisen* diskurssit. Olemattoman vanhuuden diskursseille oli tyypillistä vanhuuden kieltäminen. Ne puhuivat vanhuudesta ikään kuin sitä ei olisi, tai vanhenemisen voisi omalla toiminnallaan estää.

Avainsanat: Sosiaalinen konstruktionismi, diskurssianalyysi, diskurssi, vanhuus, sanomalehti

SUMMARY

UNIVERSITY OF TAMPERE
Tampere School of Public Health

MARJA PAKARINEN: Encountered, outsider and non-existing oldness. Discourse analysis about oldness in the newspaper.

Master's thesis, 73 pages
Supervisor: Kirsi Lumme-Sandt
Public Health
December 2004

The purpose of this research was to study what kind of images and discourses of old age and aging can be found in the print magazine Helsingin Sanomat. There were also interests in the representations of health in old age.

The research material comprised 76 newspaper articles collected from Helsingin Sanomat during two weeks period of time in February 2003. Method used to analyze these articles was discourse analysis and theoretical basis for the study was social constructionism.

Results of the research were eight discourses of oldness in the newspaper. These eight discourses were divided into three main groups. First main group was *encountered oldness*. It included four different discourses which were named *timelessness*, *experience*, *pride* and *change*. In these discourses oldness was encountered and accepted and some features and changes concerning growing old were brought up. Second main group was *outsider oldness*. This group included two discourses of oldness, *problem* discourse and discourse of *weakness*. In this group oldness was seen as trouble centered time and old people were seen as a group outside the society. Third main group was *non-existing oldness*. This group consisted of discourses of *activity* and *egression*. These discourses typically denied oldness. Oldness was talked as if it could be prevented by ones own activity.

Keywords: Social constructionism, discourse analysis, discourse, oldness, newspaper

SISÄLLYS:

TIIVISTELMÄ	2
SUMMARY	3
VANHUUS SOSIAALISENA ILMIÖNÄ	6
1 TUTKIMUS VANHUUDESTA SANOMALEHDESSÄ	8
1.1 TUTKIMUKSEN TAVOITTEET JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	8
1.2 SUOMALAISTA TUTKIMUSTA VANHUUDESTA LEHDISTÖSSÄ	8
2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTIA	11
2.1 TUTKIMUKSEN FILOSOFISIA LÄHTÖKOHTIA	11
2.2 SOSIAALINEN KONSTRUKTIONISMI	12
2.2.1 <i>Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen</i>	12
2.2.2 <i>Kieli sosiaalisena toimintana</i>	14
3 MENETELMÄNÄ DISKURSSIANALYYSI	15
3.1 MIKÄ ON DISKURSSI?.....	15
3.2 DISKURSSIEN ANALYYSI.....	16
4 VANHUUS SOSIAALISENA KONSTRUKTIONA	17
4.1 VANHUUDEN KIELIOPPI	17
4.2 IHMISEN MONET IÄT.....	19
4.3 MYYTTINEN VANHUUS	21
5 IKÄ JA TERVEYS	24
5.1 TERVEYS VANHUUDESSA.....	24
5.2 RUUMIINSA VANKI.....	25
6 MEDIATEKSTEJÄ AAMUKAHVIPÖYDÄSSÄ	27
6.1 MERKILLINEN MEDIA.....	27
6.2 VIESTINNÄN VOIMA	28
6.3 SANOMALEHTI MEDIANA	29
7 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN	31
7.1 TUTKIMUKSEN AINEISTO JA JÄSENNYS.....	31
7.2 AINEISTON ANALYYSIN TEKNIIKAT	32
7.3 TUTKIMUKSEN KULKU	33
8 TULOKSENA VANHUUDEN MEDIAKUVIA	34
8.1 TUTKIMUSAINEISTON KUVAILUA	34
8.2 KOHDATTU VANHUUS.....	36
8.2.1 <i>Kohdatun vanhuuden diskurssit</i>	36
8.2.2 <i>Aika muuttuu – ajattomuuden diskurssi</i>	36

8.2.3 Vanhuus ja viisaus – kokemuksen diskurssi	37
8.2.4 Ikä tuo varmuutta – ylpeyden diskurssi	40
8.2.5 Vanheneminen muuttaa ihmistä – muutoksen diskurssi.....	40
8.3 ULKOPUOLINEN VANHUUS	42
8.3.1 Ulkopuolisen vanhuuden diskurssit	42
8.3.2 Vanhat haasteena – ongelmadiskurssi	43
8.3.3 Vanha ja sairas – heikkouden diskurssi	46
8.4 OLEMATON VANHUUS	48
8.4.1 Olemattoman vanhuuden diskurssit	48
8.4.2 Terve ja aktiivinen – aktiivisuuden diskurssi	49
8.4.3 Elämää eläkkeellä – poistumisen diskurssi.....	52
9 POHDINTA	53
LÄHTEET	63
LIITE 1: HELSINGIN SANOMIEN KIRJOITUKSET	70
LIITE 2: MALLI KOODAUSKORTISTA	73

Me nukahdamme lapsena ja heräämme vanhuksena. Kierrämme kehdon ympäri ja huomaamme olevamme haudan partaalla.

– Maurice Maeterlinck –

Vanheneminen on fyysikaalinen tosiasia. Se alkaa jo kohdussa ja jatkuu läpi elämän, kunnes emme enää jaksaa vanheta ja kuolemme. Silti vanheneminen tuntuu aina yllättävän. Esimerkiksi ilmiö nimeltään väestön vanheneminen kirjoittaa vuosi toisensa jälkeen kauhistuneita kommentteja. Kuinka selviämme kasvavan vanhusväestön haasteista on kysymys, jonka lehtien palstoiltakin voi varsin usein lukea. Aamulehteään nauttivalle matti meikäläiselle nämä vanhenemistä ongelmanäkökulmasta lähestyvät kirjoitukset lienevät tuttuja, mutta millaisia muita näkökulmia vanhuuteen sanomalehdestä voisi löytää. Millaisia kuvia Helsingin Sanomissa rakentuu vanhuudesta ja vanhenemisestä? Ja millainen on median asema vanhuuskuvien luojana ja muokkaajana?

Ennen kuin voimme sukeltaa uutisjournalismin ja mediatekstien ihmeelliseen maailmaan, joudumme hetkeksi pysähtymään muutamien lähtökohtakysymysten ääreen. Kuka oikeastaan on vanha? Mitä tutkimme silloin, kun tutkimme vanhuutta? Tässä tutkimuksessa vanhuutta lähestytään sosiaalisena ilmiönä. Tällöin kiinnostuksen kohteena ovat käsitykset, oletukset, arvot, mielikuvat ja myytit vanhuudesta, jotka rakentuvat sosiaalisessa kontekstissa. Media on oleellinen osa tätä sosiaalista kontekstia. Mediatekstit syntyvät näissä tietyissä sosiaalisissa konteksteissa, mutta media on myös aktiivisesti tuottamassa ja muovaamassa sitä kontekstia, jossa se elää. Mediateksteillä on siis myös toiminnallinen luonteensa identiteettien, asenteiden, kulttuurin ja mielikuvien luojana, muovaajana ja uusintajana.

Tässä tutkimuksessa ollaan kiinnostuneita siitä, miten vanhuutta rakennetaan sosiaalisissa käytännöissä. Miten vanhuudesta tulee ongelma? Miksi kukaan ei halua olla vanha? Millaisia käsityksiä vanhuuteen liitetään? Millaiset vanhuusdiskurssit elävät sanomalehden sivuilla? Tarkoitus ei ole vastata kysymykseen mitä vanhuus on, mitä

sillä tarkoitetaan tai mistä tekijöistä vanhuus muodostuu. Tarkoitus ei ole puhua myöskään siitä, mikä oikea, väärä, hyvä tai huono tapa vanhentua. Mielenkiinnon kohteena sitä vastoin on se, *miten* vanhuus on. Tämä tutkimus itsessään on myös yhdenlainen sosiaalinen käytäntö, se osallistuu vanhuudesta ja vanhenemisestä käytyyn keskusteluun ja samalla määrittää ja rakentaa vanhuutta.

Ensimmäisessä luvussa tarkennan tutkimuksen tavoitteita ja esitän kaksi tutkimuskysymystä. Teen myös katsauksen suomalaisen vanhuuden tutkimukseen. Toisessa luvussa tarkastelen tutkimuksen filosofisia lähtökohtia ja olettamuksia. Filosofiset kysymykset koskevat todellisuuden luonnetta ja tutkijan ja tutkittavan kohteen välistä suhdetta. Tässä luvussa esittelen myös tutkimuksen viitekehysten, sosiaalisen konstruktionismin. Kolmannessa luvussa esittelen tutkimusmenetelmää eli diskurssianalyysia. Neljännessä luvussa tarkoitus on tarkastella vanhuutta sosiaalisena konstruktiona. Luvussa pohdin vanhuuden sanastoa, ikää sosiaalisena ilmiönä ja vanhuuden määrittäjänä, sekä myyttejä ja stereotyyppisiä vanhuudesta. Viidennessä luvussa käsittelem terveyttä vanhuudessa, sekä sitä millaisia käsityksiä ihmisen ruumiillisuuteen ja minuuteen vanhetessa liitetään. Kuudennessa luvussa kokoan yhteen joitakin journalismia ja viestintää koskevia teorioita ja tarkastelen erityisesti sanomalehden erityispiirteitä mediana. Seitsemäs luku on tutkimuksen toteuttamista kuvaileva luku, jossa kerron tutkimuksen aineistosta, analyysin tekniikoista ja tutkimuksen kulusta. Kahdeksannessa luvussa esittelen aineiston analyysin ja tulkinnan tuloksia. Olen jakanut luvun kolmeen päädiskurssiin, jotka sisältävät yhteensä kahdeksan aladiskurssia. Lisäksi tuon esiin diskursseja aineiston terveystilasta. Yhdeksäs luku sisältää tulosten pohdinnan ja ajatuksia jatkotutkimukselle.

1 TUTKIMUS VANHUUDESTA SANOMALEHDESSÄ

1.1 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimuskysymykset

Tämän tutkimuksen tavoitteena on tarkastella sanomalehteä vanhuuskäsitysten ilmentäjänä, luojana ja muovaajana. Pyrkimyksenä on ymmärtää paremmin vanhuuden sosiaalista rakentumista tutkimalla Helsingin Sanomia diskurssianalyysin avulla. Diskurssianalyttisen tulkinnan tuloksena syntyy diskursseja, joiden tehtävä on tässä tutkimuksessa kertoa siitä, *miten vanhenemisesta puhutaan ja miten vanhuutta tullaan näin määritelleeksi*.

Lisäksi tutkimuksen tavoitteena on tutkia vanhenemisen diskursseihin liittyvää terveyspuhetta. Tutkimuksen kohteena on siis se, miten terveys ja vanhuus liittyvät yhteen ihmisten kielen käytössä. Lähtökohta on myös terveyden osalta sosiaalinen konstruktionismi. Tarkoitus ei ole tarkastella terveyttä vanhuudessa bio-fyysisenä ilmiönä, vaan sosiaalisesti määrittynään ilmiönä. Terveysteen liittyvien diskurssien tehtävä on kertoa muun muassa siitä, *millaisia terveyskäsitteitä vanhuuteen liitetään ja miten terveydestä puhutaan vanhuuden yhteydessä*.

Tavoitteisiin pyritään vastaamaan kahden tutkimuskysymyksen avulla:

1. Millaisia vanhuuden ja vanhenemisen diskursseja Helsingin Sanomissa rakentuu?
2. Millaista kuvaa terveydestä vanhuuden ja vanhenemisen diskurssit rakentavat?

1.2 Suomalaista tutkimusta vanhuudesta lehdistössä

Tässä luvussa tarkoitetaan katsaus suomalaiseen tutkimukseen vanhuudesta sanomalehdistössä. Kovin yhtenäistä tutkimusorientaatiota aiheen ympärille ei ole muodostunut, johon on varmasti osaltaan vaikuttanut se, että aiheesta yhdistyy kaksi – ainakin näennäisesti – kaukana toisistaan olevaa tutkimusalaa: vanhuuden ja

journalismin tutkiminen. Näiden kahden alueen luonteva ja asiantunteva yhdistäminen ei liene aivan ongelmatonta. Tutkijat, jotka ovat vanhuutta lehdistössä tutkineet näyttävätkin lähtevän joko vanhuuden tai median tutkimuksen lähtökohdista.

Vanhuutta lehdistössä on tutkittu muutamissa pro graduissa ja tutkielmissa. Kaija Huittinen (1995) selvitti tutkielmassaan ikääntymisen rakentumista 1992 ilmestyneiden Seura-lehtien artikkeleissa (N=102). Menetelmänä Huittinen käytti diskurssianalyysia. Hän löysi lehdistä seitsemän erilaista ikääntymisen diskurssia. Diskursseissa vanhuus yhdistyi muun muassa laitokseen, huonoon toimintakykyyn, perheeseen ja isovanhemmuuteen. Esille pääsivät myös puheet pelottavasta eläkepommista, sotaveteraanit ja lapsuuden muistot. Yhtä löytämäänsä diskurssia Huittinen kutsui taiteilijatarinaksi, jossa korostui työuran jatkamisen tärkeys. Leipätyö erotettiin sydämen työstä ja eläkepäiviä ei kaivattu, koska eläkepäivät koettiin pysähtyneisyyden ja tekemättömyyden ajaksi.

Mia Hakovirta (1994) tutki pro gradussaan vanhuutta sanomalehdistön kuvaamana. Hänen aineistonsa koostui Helsingin Sanomien ja ET-lehden artikkeleista (N=202). Analyysi kohdistui vain selvästi vanhuuteen tai vanhuksiin liittyviin artikkeleihin ja pois jäivät ne artikkelit, joissa vanhuus esiintyi sivujuonena. Menetelmänä Hakovirta käytti sisällönerittelyä. Hakovirran tutkimuksessa painottuivat sosiaali- ja terveydenhuoltoa käsittelevät artikkelit, joiden näkökulma vanhuuteen oli ongelmakeskeinen. Muissa artikkelityypeissä esiintyivät menestyneet tai jotain poikkeuksellista kokeneet vanhat. Pienempiä artikkeliryhmiä muodostivat veteraaneista kertovat jutut tai onnettomuuksiin ja rikoksiin liittyvät artikkelit.

Kansanterveystieteen lisensiaatintyössään Annaliisa Hjelt (1992) tutki vanhuutta sanomalehdistön kuvaamana. Hänen näkökulmansa aiheeseen oli kansanterveystieteellinen ja sosiaaligerontologinen. Hjelt käytti menetelmään tematisointia, sekä ”Teun A. Van Dijkin diskurssianalyysia makrosääntöjen avulla”. Hänen aineistonaan oli kaikkiaan yhdeksän erilaista sanomalehteä, joista vanhuuteen liittyviä artikkeleita kertyi 738 kappaletta. Aineistoa hän keräsi yhteensä seitsemän kuukauden ajalta. Diskurssianalyysin kohteena oli 14 artikkelia. Hjelt (1993) esitti sanomalehdistön kuvaamalle ikääntyneelle neljä hahmoa 1) tyytyväinen palvelujen käyttäjä 2) harvinaisen toimintakykyinen tai luova 3) pitkäikäinen merkkipäivän viettäjä 4) sotaveteraani, jonka mielestä yhteiskunnalla on kunniavelka. Hjeltin mukaan

molemmat sukupuolet esiintyivät henkilöinä tasapuolisesti julkisuudessa. Eläkkeelle jäämistä pidettiin myönteisenä ja vapauttavana, mutta silti työ oli monissa kirjoituksissa päällimmäisenä esillä. Pitkään jatkunutta aktiivisuutta ihailtiin.

Kulttuuri- ja perinteentutkimuksen alaan kuuluvassa väitöskirjassaan Sinikka Vakimo (2001) tutki vanhaa naista koskevia kulttuurisia käytäntöjä. Hänen näkökulmansa tutkimuksessa oli sosiaaligerontologinen. Tutkimuksessaan Vakimo keräsi Helsingin Sanomissa ja sanomalehti Karjalaisessa ilmestyneitä ikään ja vanhuuteen liittyneitä kirjoituksia vuodesta 1996 alkaen. Aineistoa hän luokitteli diskurssien mukaan. Vakimon tutkimuksessa painottuivat uhkakuvien ja pelonrakentamisen näkökulmat, jotka esiintyvät erityisesti vanhuutta ongelmana käsittelevissä kirjoituksissa. Vanhojen ihmisten koettiin uhkaavan yhteiskuntaa myös muistuttamalla sairauksista ja vaatimalla erilaisia palveluita. Tyypillisesti vanhat ihmiset asetettiin kirjoituksissa vastakkain muun yhteiskunnan kanssa. Vakimo kuvailee yhtä tutkimuksessaan hahmottunutta kokonaisuutta ”vanhuus ei-vanhuutena” kirjoituksiksi. Tällöin pääosassa olivat poikkeukselliset ikääntyneet, jotka tekivät jotain odotettujen ikänormien vastaista. Poikkeavia olivat siis esimerkiksi niin sanotut teräsvaarit ja rokkimummot. Yhtenä vanhuusdiskurssina Vakimo nosti esiin kirjoitukset, joissa naisen vanhuus näyttäytyi koomisessa valossa. Tällöin jutun vanhan naisen toiminta ei noudattanut kulttuurisesti asetettuja ikärajoja, vaan käänsi ne ylösalaisin synnyttäen näin huumoria. Vakimon mukaan vanha nainen on hahmona jotain sellaista mitä on asiallisissakin teksteissä vaikea ottaa vakavasti.

Tähän mennessä esitellyt tutkimukset ovat lähestyneet vanhuutta lehdistössä ensisijaisesti vanhuustutkimuksen näkökulmasta. Irma Kaarina Halonen (2002a, 2002b) tekee tähän poikkeuksen journalismin ja viestinnän tutkijana. Hän on tutkinut mediatekstien tapoja representoida eli esittää ikää. Vakimon tavoin Halonen on keskittynyt erityisesti naisen mediarepresentaatioihin. Hän on tutkimuksissaan kiinnittänyt huomiota journalistisiin käytäntöihin ja tarkastellut esimerkiksi sitä, mikä on toimittajakunnan ja lukijoiden näkökulman vaikutus teksteihin ja miten tekstien tuottajat asemoivat itsensä ja lukijat. Halonen kirjoittaa julkisten tekstien näyttävän pyrkivän yhdenikäisyyteen. Tällöin aikuinen, työssäkäyvä ihminen on normi, johon muita ikäryhmiä verrataan, ja jonka näkökulmasta keskustelua käydään. Halonen sanoo julkisuuden keskittyvän vanhuuden peittelyyn, jolloin vanhenevasta ihmisestä on tullut

mediassa tabu. Tabuluonne ilmenee siinä, että vanhuus sijoittuu journalismin marginaaliin, julkisuuden reunamille. Vanhukset etäännytetään lukijoista esittämällä vanhuudesta tilastotietoja ja puhumalla vanhuksista objektiivina. Halonen (2002a, 12) toteaaakin, että ”uhkaava ikääntyminen, ’muukalainen itsessämme’ näkyy journalistisissa teksteissä monenlaisina torjumiskäytäntöinä ja – taisteluina, joiden pääasiallinen näyttämö on naisruumis”.

2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHTIA

2.1 Tutkimuksen filosofisia lähtökohtia

Tutkimusta aloitettaessa on syytä pohtia muutamia tutkimuksen yleisiä filosofisia peruskysymyksiä. Nämä kysymykset ovat luonteeltaan ontologisia ja episteemisiä. Ontologia esittää kysymyksiä todellisuuden luonteesta, siitä mikä on tutkittavan ilmiön todellinen luonne ja mikä yleensä on todellista. Epistemologia taas pohtii suhdetta tutkijan ja tutkittavan kohteen välillä ja arvojen asemaa ilmiöiden ymmärtämisessä. (Hirsjärvi ym. 1998, 124.)

Todellisuuden luonnetta tarkastelee tutkimukseni teoreettinen viitekehys, konstruktionismi. Konstruktionismin ajatuksen mukaan todellisuus rakentuu kaiken aikaa ihmisten sosiaalisessa vuorovaikutuksessa. Kirjoitettu kieli on yksi oleellinen vuorovaikutuksen muoto. Kieli ei ole kuitenkaan pelkkä keino kuvata maailmaa, vaan kielenkäyttö ja muu todellisuus sulautuvat erottamattomasti yhteen. (Jokinen, Juhila & Suoninen 1993b, 18–23). Yksi tämän tutkimuksen lähtökohdista on oletamus siitä, että Helsingin Sanomien tutkiminen tarjoaa tietoa sosiaalisesta todellisuudesta. Tärkeä lähtökohtaoletamus on myös se, että kieli on tulkittavissa diskursseina.

Tässä tutkimuksessa myös tutkijan ja tutkimuskohteen välinen suhde käsitetään konstruktionistiseksi. Tutkijan tavoitteena on selvittää, miten sosiaalinen todellisuus ja merkitykset rakentuvat, mutta kuvatessaan todellisuutta tutkija samanaikaisesti luo ja

muovaa sitä. Tutkimus on siis itsessään yhdenlainen sosiaalinen käytäntö, joka osaltaan on rakentamassa todellisuutta. (Jokinen 1999, 38–41; Kangas 1998, 26.) Tämä tutkimuksen konstruktionistinen luonne voi tulla ilmi tutkittaessa ihmisryhmiä. Samalla, kun tutkitaan vanhuutta, sille luodaan yhdenlaista määritelmää ja identiteettiä. Aina nämä muodostuvat identiteetit eivät ole tutkimuskohteen edun mukaisia. Tämä aiheuttaa myös tutkimuseettisiä ongelmia. Tutkijalla on vastuu siitä, millaista kuvaa hän on luomassa tutkimuskohteestaan. (Burr 1998, 17; ks. Vakimo 2001, 52–53.)

Tutkijan ja tutkittavan kohteen suhteeseen voi ajatella liittyvän myös kysymyksen niin sanotusta kulttuurisesta toiseudesta. Toiseuden ongelma syntyy siitä, että vanhuuden tutkijat käsittelevät lähes poikkeuksetta elämänvaihetta, jota he eivät ole itse kokeneet. (Vakimo 2001, 54). Kuka sitten olisi pätevä tutkimaan vanhuutta? Timo Airaksinen (2002, 9) toteaa vanhuuden erottuvan muista ikäkausista muun muassa siitä syystä, ettei sellaisia ihmisiä ole, jotka olisivat eläneet vanhuuden ja voisivat sitä jälkeenpäin arvioida. Toisaalta vanhat itse eivät vielä ole oman ikäkautensa tuntijoita, koska he elävät sitä edelleen ja se on heille yhtä uusi ja tuntematon maailma kuin muillekin. Näin ajatellen kulttuurinen toiseus ei muodosta todellista ongelmaa.

2.2 Sosiaalinen konstruktionismi

2.2.1 Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen

Sosiaalinen konstruktionismi muodostaa tutkimukseni teoreettisen viitekehyksen. Konstruktionistisen näkökulman mukaan käsitykset asioista rakentuvat sosiaalisissa prosesseissa, vuorovaikutuksessa ja tilanteisiin sitoutuneena. Kieli ja mediatekstit ovat oleellinen osa sosiaalista toimintaa. Konstruktionistisen näkökulman sisällä on käytössä monia vaihtelevia analyysikäytäntöjä ja menetelmiä. Se on lähtökohta monille metodisille orientaatioille, kuten esimerkiksi keskusteluanalyysille, semiotiikalle, etnografialle ja diskurssianalyysille. Tietylainen konstruktionistinen käsitys todellisuuden rakentumisesta sosiaalisessa vuorovaikutuksessa on kuitenkin yhteinen kaikille konstruktionismista ammentaville suuntauksille. (Burr 1995, 2; Jokinen 1999, 37–38; Nikander 2002, 31–35.)

Konstruktionistisen ajattelutavan mukaan kohtaamamme todellisuus on rakentunut ja rakentuu jatkuvasti merkityksistä, joita ympärillämme oleville asioille annamme. Se, millaisia nuo merkitykset ovat, riippuu erilaisista näkökulmista ja kulttuurisista seikoista. Merkitykset ovat usein pitkien historiallisten prosessien tulosta, mutta aina ne syntyvät ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Yhtäältä merkitykset vakiintuvat, mikä on välttämätöntä, jotta pystymme toimimaan arkipäivän elämässä ja ymmärtämään toisiamme. Toisaalta merkitykset muuntuvat ja uusiutuvat, jolloin niiden rajat myös hämärtyvät. (Jokinen 1999, 38–41.) Potter ja Wetherell (1987, 33–34) vertaavat merkitysten rakentumista talon rakentamiseen. Samoin kuin talo rakennetaan tiilistä, laastista ja monista muista erilaisista elementeistä, rakentuvat konstruktiot erilaisista merkityksistä. Rakennusvaiheessa tapahtuu valintaa, jolloin joitakin aineksia hylätään ja toisia otetaan mukaan, tietoisesti tai tiedostamatta. Ihmisten mielissä tapahtuu kaiken aikaa merkityksen antoa, jolloin asioista ja ilmiöistä rakennetaan konstruktioita, merkityksiä sisältäviä rakennelmia. Näin tapahtuu myös sanomalehteä luettaessa.

Tutkimuksessani puhun sosiaalisesta todellisuudesta ja sen tutkimisesta. Mikä sosiaalisen todellisuuden sitten erottaa fyysisestä ja miksi sitä pitäisi tutkia? Alasuutari (2001, 108–111) kuvaa sosiaalisen todellisuuden rakentuvan käsitteistä, joille ei ole tarkoitetta kielestä ja sen käsitteistä riippumattomassa fyysisessä todellisuudessa. Valtaosalla sosiaalisen todellisuuden käsitteistä ei siis ole vastinetta materiaalisessa luonnossa, mutta ne eivät silti ole kuvitteellisia tai epäoleellisia. Vanhuus on hyvä esimerkki käsitteestä, jonka merkitykset tuskin ruumiillistuvat yhdessäkään fyysisen maailman olennossa. Pelkkä fyysisen vanhenemisen tutkiminen riittää antamaan tarpeeksi tietoa ilmiöstä nimeltään vanhuus.

Konstruktionistisen tutkimuksen lähtökohta ja edellytys on tutkijan ajattelun kriittisyys. Tutkijan tehtävä on kyseenalaistaa ja myös paljastaa itsestään selvinä pidettyjä asioita. Ajatuksen kriittisyyttä havainnollistaakseen Burr käyttää esimerkkinä sukupuolen määrittymistä yhteiskunnassamme. Havaintojemme perusteella olemme tottuneet jakamaan ihmiset kahteen ryhmään: miehiin ja naisiin. Tämä tehty jako on alkanut ohjata myös käyttäytymistämme, ajatteluamme ja toimintaamme. Jako on kuitenkin ihmisen itsensä tekemä, eikä välttämättä luonnostaan olemassa oleva. Burr ehdottaakin, että aivan yhtä hyvin ihmiset voitaisiin jakaa pitkiin ja lyhyisiin. Aina voi olla vaihtoehtoisia tapoja ymmärtää maailmaa. (Burr 1995, 2–5.)

2.2.2 Kieli sosiaalisena toimintana

Kieli ole ainoastaan kommunikaation apuväline, vaan se on erottamattomasti yhteydessä kaikkiin kognitiivisiin toimintoihin (ks. Potter & Wetherell 1987, 9). Eskola ja Suoranta (1998, 195) toteavat, että kieltä voidaan pitää joko todellisuuden kuvana tai sen rakentamisena. Diskurssianalyysi voi nojata näistä jompaankumpaan tai kumpaankin. Tässä tutkimuksessa kieli nähdään todellisuutta rakentavaksi, mutta toisaalta sen oletetaan myös kertovan todellisuudesta jotain.

Konstruktionistisen ajattelun mukaan kielellä ja merkityksillä on toiminnallinen luonne. Tällä tarkoitetaan sitä, että asioiden saamat merkitykset aikaansaavat myös toimintaa. Esimerkkinä kielen toiminnallisesta luonteesta Burr (1995, 2–5) käyttää käsityksiä alkoholismista. Aikaisemmin alkoholismi ymmärrettiin ihmisen omaksi syyksi, jolloin se saattoi johtaa jopa vangitsemiseen. Nykyään alkoholismia pidetään psyykkisenä sairautena, ja siten hoitoa vaativana. Kielen toiminnallisuus ilmeneekin vuorovaikutuksessa yhteiskunnan muiden alueiden kanssa. Kieli on yhteiskunnallisesti muovautunut, mutta myös yhteiskunnallisesti vaikuttavaa (Fairclough 1997, 75–76).

Tämän tutkimuksen kohteena on kirjoitettu kieli, jota voisi luonnehtia niin sanotuksi toisen asteen merkkijärjestelmäksi. Ensimmäisen asteen järjestelmä on äänimerkkien järjestelmä, joka on kirjoitetun kielen perusta. (Berger & Luckmann 1966/2002, 48–51.) Puhutulla kielellä pystytään viestimään usein laajemmassa viestinnän kentässä kuin kirjoitetulla kielellä. Puhutussa kielessä mukaan tulevat myös ei-sanalliset viestit, kuten eleet, ilmeet, äänen painot, äänen väri ja niin edespäin. Kasvokkain puhuttaessa myös välitön vuorovaikutus ja palaute ovat mahdollisia. Kirjoitettu kieli on tässä mielessä rajoittuneempaa kuin puhuttu. Kirjoittaja muodostaa tekstin tietyistä sovitusta merkeistä, joiden avulla hän haluaa välittää merkityksiä. Lukija lukee tekstin, ja lataa siihen omat merkityksensä. Kirjoittaja ja lukija ovat molemmat tuottajia: kirjoittaja kokoaa joukon sanoja tekstiksi ja lukija tuottaa niistä ymmärryksen itselleen, joka ei välttämättä ole lainkaan sama kuin kirjoittajan tarkoittama. Tekstin tulkintaan ja merkityksen antoon vaikuttavat sanat, joilla saattaa olla erilainen merkitys lukijalle ja kirjoittajalle. Siihen vaikuttavat myös tilanteet, asiayhteydet, mielentilat ja tavoitteet. (Karvonen 2002.)

Metaforat, kielikuvat, ovat olennainen osa jokapäiväistä kielenkäyttöä. Metafora vertaa yhtä seikkaa toiseen ja kehottaa näkemään näissä samanlaisuutta. Jotkut metaforista ovat muuttuneet niin itsestään selviksi, että niiden erottaminen tekstistä saattaa olla hankalaa. (Karvonen 2002.) Tutkimuksellisesti kiinnostavia metaforiset ilmaisut ovat muun muassa siksi, koska niiden ajatellaan luotaavan ”kielen rajaa ei-kielilliseen, kognitiiviseen tai emotionaaliseen nähden” (Utriainen 1999, 85). Niitä käyttämällä kirjoittaja pyrkii ulos kirjoitetun kielen rajoista ja johdattamaan lukijaa uudenlaisiin mielikuviin, jotka eivät sitoudukaan tekstin kirjaimellisiin merkityksiin. Kirjoittaja vetoaa lukijan kokemukselliseen tietoon ja tunteisiin käyttäessään metaforia. Ne ovat arvolutautuneita ja antavat ilmiölle tietynlaisen luonteen. (Hautamäki 2002, 109.)

3 MENETELMÄNÄ DISKURSSIANALYYSI

3.1 Mikä on diskurssi?

Kieltä käyttäessään ihmiset käyttävät osia erilaisista diskursseista. Niitä ei kuitenkaan käytetä tietoisesti, vaan ne syntyvät vasta tutkijan tulkintatyön tuloksina. Diskurssit eivät ole kuitenkaan sattumanvaraisia tai yksittäisen tutkijan keksimiä, vaan ne rakentuvat osana erilaisia sosiaalisia käytäntöjä. Systeemi, josta diskurssi rakentuu, ei ole pelkästään sanallista kieltä; siihen kuuluu myös ei-sanallinen viestintä. (Jokinen ym. 1993a, 26–28, Suoninen 1999, 21.)

Diskurssin käsitteen ymmärtämistä vaikeuttaa sen kirjava käyttö. Sanan diskurssi sijaan saatetaan käyttää esimerkiksi käsitteitä repertuaari, tulkintarepertuaari, merkityssysteemi (esim. Jokinen ym. 1993a) tai puheavaruus (Alasuutari 1996). Diskurssin määritelmät myös hieman poikkeavat riippuen siitä, millä tieteenalalla käsitettä käytetään ja mikä on menetelmän käyttäjän näkökulma. Kielitieteissä diskurssista puhutaan sosiaalisena toimintana ja vuorovaikutuksena, kanssakäymisenä todellisissa sosiaalisissa tilanteissa. Jälkistrukturalistisessa yhteiskuntateoriassa diskurssi nähdään todellisuuden sosiaalisena konstruktiona, yhtenä tiedon muotona. (Fairclough 1997, 31.)

Diskurssia voisi luonnehtia merkityssuhteiden tai lausumien kokonaisuudeksi, joka rakentaa konstuktiota asiasta juuri tälle diskurssille tyypillisellä tavalla. Lausumia yhdistää tällöin tietty näkökulma tai tapa puhua asiasta. (Fairclough 1997, Hall 1992, Lehtonen 1998, Suoninen 1999.) Näkökulmalla ei tarkoiteta kuitenkaan esimerkiksi puhujan asennetta asiaa kohtaan, vaan näkökulma saattaa vaihdella hyvinkin nopeasti ja jopa epäloogiselta vaikuttaen henkilön puhuessa. Diskurssianalyysin tarkoituksena ei olekaan paljastaa esimerkiksi puhujan tiedostamattomia asenteita, ajatuksia tai stereotyyppisiä käsityksiä asiasta. Tutkimuksen keskipisteessä puhujan asenteiden sijaan on siis diskurssi itsessään ja se, mitä sillä tehdään. (Potter & Wetherell 1987, 49, 53, 161.)

3.2 Diskurssien analyysi

Diskurssianalyttisen tutkimuksen kohteena on kielen itsensä lisäksi kielen käytön toiminnallinen luonne. Tällöin ollaan kiinnostuneita siitä, millaisia seurauksia merkityksen annolla on ja millaisia asiantiloja sillä edelleen rakennetaan. (Suoninen 1999, 18–19.) Diskurssianalyysin tausta on Saussuren semiotiikassa. Diskurssianalyttikot eivät kuitenkaan Saussuren tavoin erottele toisistaan kielijärjestelmää (esimerkiksi suomen kieli) ja yksilöllistä kielenkäyttöä (esimerkiksi puhe). Diskurssianalyysi on kiinnostunut sitä vastoin kielijärjestelmän ja puhunnan välimaastosta, sillä juuri siellä diskurssit elävät. (Karvonen 2002)

Tässä tutkimuksessa diskurssianalyysia lähestytään lähinnä niin kutsutusta variaationäkökulmasta (ks. Valtonen 1998, 93–121). Tällöin ollaan kiinnostuneita esimerkiksi siitä, miten sama ilmaisu voi erilaisessa sisällöllisessä yhteydessä tulla liitettyksi eri diskurssihin. Konteksti eli asiayhteys on tällöin tärkeä osa tulkintatyötä. Kiinnostavia ovat myös tekstien sisäiset ristiriidat ja se, miten niitä sovitetaan. Aineistoa lähestytään kysymällä, miten jostain asiasta kirjoitetaan ja millaisista näkökulmista, sekä millaisista ilmaisuista ja kielellisistä strategioista näkökulmat koostuvat. Variaationäkökulmassa lähestymistapa on hieman erilainen kuin esimerkiksi kriittisessä diskurssianalyysissa, jota voidaan kutsua myös valtaorientoituneeksi diskurssianalyysiksi. Tällöin pohditaan muun muassa sitä miten yhteiskunnallinen vuorovaikutus rakentuu ja millaisia valtarakenteita näin ylläpidetään. Kriittistä

diskurssianalyttikkoa kiinnostaa, miten toisista diskursseista tulee vahvempia eli hegemonisempia, kuin toisista ja miten hegemoniaa pidetään yllä. (Valtonen 1998.) Yksi kriittisen diskurssianalyysin tunnettu edustaja tänä päivänä on Norman Fairclough. Myös Michel Foucault korosti vallan ulottuvuutta käsityksissään diskursseista.

Diskurssianalyysin lähtökohtana mainitaan usein kontekstuaalisuuden huomioiminen. Kontekstin käsitteeseen liittyvät kysymykset siitä millaisissa tilanteissa ja ympäristöissä diskurssit rakentuvat ja muuntuvat. Konteksti voi olla pieni, kuten esimerkiksi lause, joka muodostaa kontekstin sanalle. Tai se olla laaja, kuten esimerkiksi kulttuurinen konteksti. Kulttuurisen kontekstin tulkinta edellyttää tutkijan oman kulttuurin tapojen, stereotyyppien ja yleisen yhteiskunnallisen ilmapiirin tuntemusta. Tekstissä asenteet ja ilmapiiri voivat ilmentyä siten, että huonoksi koettua asiaa selitellään, sille etsitään oikeuttavia seikkoja tai jo valmiiksi puolustaudutaan mahdollisia vastalauseita vastaan. (Fairclough 1997, 28, 71; Jokinen ym. 1993a, 29–33; Jokinen ja Juhila 1999, 63–66.)

4 VANHUUS SOSIAALISENA KONSTRUKTIONA

4.1 Vanhuuden kielioppi

Millä nimellä vanhuutta ja vanhenevia ihmisiä pitäisi kutsua ja millaista kieltä vanhuudesta julkisuudessa käytetään? Vuonna 1998 sosiaali- ja terveysministeriön teettämässä vanhusbarometrissä yli 60-vuotiailta suomalaisilta kysyttiin mielipidettä siitä, millä ilmaisulla varttuneempia ikäryhmiä tulisi kutsua. Eniten kannatusta sai tuolloin ilmaisu eläkeläinen. Erilaiset ikääntymiseen liittyvät termit olivat myös suosittuja, mutta eniten kannatustaan oli lisännyt ilmaus seniorikansalainen. Vanhusnimike menetti sitä vastoin edelleen suosiotaan. (Vaarama, Hakkarainen & Laaksonen 1999; Jyrkämä 1990.)

Vilkunan (2002, 77–84) mukaan sanaa vanhus on vältelty kautta aikojen. Myös entisaikojen suomalaisessa yhteiskunnassa siihen sisältyi negatiivinen tunnelatus.

Vanhukseksi kutsuttiin lähinnä sellaisia ihmisiä, joilla ei aiemmin elämässään saati sitten vanhuuden päivinä ollut mitään sosiaalista asemaa. Sitä vastoin sanat vanha ja iäkäs olivat kunnioitusta herättäviä käsitteitä, joita käytettiin puheessa mieluusti. (Vilkuna 2002, 77–84.)

Nykypäivän julkisissa teksteissä sanat vanhus tai vanha on usein korvattu esimerkiksi sanoilla ikäihminen, ikinuori tai seniori. Lehdistöissä suosittu on viime vuosina ollut ilmaus aikuinen nainen. Vanhenemistä kutsutaan yleisesti ikääntymiseksi. (Vakimo 2001, 195; Nikander 1999.) Syyksi sille, miksi tiedotusvälineissä vanhenemiselle on keksitty runsaasti kiertoilmaisuja ja muodikkaita termejä, Nikander (1999) ehdottaa pyrkimystä häivyttää ajatus vanhenemisestä ja elämän rajallisuudesta. Vanheneminen pyritään siirtämään kauas hamaan tulevaisuuteen, jolloin sen vääjäämättömyyden voi ehkä helpommin unohtaa.

Vanhuuden terminologiasta on käyty keskustelua gerontologiassa, eikä tutkijoiden mielestä ole suinkaan itsestään selvää, miten vanhuudesta pitäisi puhua. Osa tutkijoista kehottaa välttämään vanhuus-sanan käyttöä ja puhumaan mieluummin ihmisistä tai esimerkiksi vanhenemisestä, joka kuvaisi paremmin ilmiön prosessiluonnetta. (Bytheway 1995; Blaakilde, Kirk & Swane 1998, Vakimon 2001, 41 mukaan.) Vanhuuteen liitetyt myönteiset termit, kuten ”onnistunut vanheneminen”, saavat myös kritiikkiä osakseen. Marja Jylhä (2000) huomauttaa, ettei puhe onnistuneesta vanhenemisestä ole arvovapaata, eikä vailta eettisesti kyseenalaisia seurauksia. Se vaikuttaa niin vanhenevien ihmisten omiin käsityksiin itsestään kuin myös käsityksiin vanhuudesta. Myöskään sana ikääntyminen ei saa kaikilta kannatusta. Sen koetaan jäävän merkityssisällöltään vajaaksi, koska ikääntymistä tapahtuu läpi ihmisen iän. (Vakimo 2001, 195; Nikander 1999.) Tässä tutkimuksessa olen puhunut tarkoituksellisesti sekä vanhuudesta että vanhenemisestä. Tähän ratkaisuun olen päätenyt siksi, että koen vanhuus ja vanheneminen sanojen olevan informatiivisempia kuin esimerkiksi ikääntynyt ja ikääntyminen sanojen. Vanheneminen voidaan johtaa sanaan vanha, mutta ikääntymisen perusmuoto on huomattavasti laajempi käsite, ikä.

4.2 Ihmisen monet iät

Sitä tietää tulevansa vanhaksi kun kynttilät alkavat maksaa enemmän kuin kakku

– Bob Hope –

Ikä on usein arkiajattelussa saanut itsestään selvän aseman ihmisen määrittäjänä (Sankari & Jyrkämä 2001). Ikä onkin esimerkki jälleen yhdestä sosiaalisesta ja kulttuurisesta konstruktiosta. Tietyn ikäisenä olemiselle on kulttuurissa annettu erilaisia merkityksiä ja myös vaatimuksia. Esimerkiksi eläkeiän saavuttaminen on yksi suuri rajapyykki, joka oikeuttaa töistä pois jäämiseen. Täysien kymmenien saavuttamisen ajatellaan joskus vaikuttavan jopa suoraan ihmisen persoonallisuuteen ja aiheuttavan ”kolmenkymppin kriisin” tai ”viidenkymppin villityksen” kaltaisia tiloja. Ikää kysytään monissa yhteyksissä ja sen perusteella tehdään johtopäätöksiä, ei vain vanhoista, vaan kaiken ikäisistä ihmisistä.

Elämme montaa eri ikää yhtä aikaa. Ikä voidaan määritellä esimerkiksi biologisesta, psykologisesta, institutionaalista, juridisesta, toiminnallisesta, persoonallisesta tai subjektiivisesta näkökulmasta. Mikään näistäkään iän määrittelyistä ei ole yksiulotteinen. Kun ikää määritellään biologisesta näkökulmasta, viitataan esimerkiksi toimintakykyyn, kuntoon ja ulkonäköön. Voimme kuulla hyvin, mutta nähdä huonosti, jolloin meillä on jo kaksi erilaista biologista ikää. Psykologisella iällä tarkoitetaan psyykkisen kehityksen eri vaiheita ja se on parhaiten tunnistettavissa lapsuudessa. Institutionaaliset ja juridiset iät antavat meille esimerkiksi luvan avioitua, ostaa alkoholia tai siirtyä eläkkeelle. (Marin 1996, 4; Rantamaa 2001, 55–57, 62.)

Suomessa vanhuuden juridiseksi alkamisiäksi on asetettu 65 vuotta. Tämä ikäraja perustuu lainsäädäntöön ja yleisen eläkeiän alkamisajankohtaan. Tällöin ihminen luokitellaan vanhuuspolitiikan kohteeksi, vanhukseksi. (Jyrkämä 2001, 281.) Keskimäärin ihmiset jäävät eläkkeelle virallista eläkeikää aikaisemmin, noin 59-vuotiaana (Heikkinen 2002, 13). Työikäisistä puhuttaessa onkin olemassa omat määritelmänsä ”ikäntyvälle” tai ”vanhalle” työntekijälle. Esimerkiksi Ilmarinen (1999, 19, 36) puhuu yli 55-vuotiaista ”vanhoina” työntekijöinä ja määrittelee ”ikäntyvien” työntekijöiden ikärajaksi 50–64-vuotta. Väestötieteellisissä tarkasteluissa ja tilastoissa vanhuuden rajana pidetään usein myös 65 vuoden ikää, kun taas sosiaali- ja

terveyspolitiikan kannalta Hervonen ja Pohjolainen (1991) toteavat 75 vuoden iän olevan merkityksellisempi, koska sen jälkeen elimistössä alkaa ilmetä erilaisia rappeutumismuutoksia ja sairastavuus lisääntyy. Tämän seurauksena sosiaali- ja terveystalvelujen tarve kasvaa merkittävästi (mts. 33).

Sosiaalisen vanhenemisen prosessissa yksilö vähitellen siirtyy ja siirretään vanhenevan yksilön ja lopulta vanhuksen yhteiskunnalliseen asemaan. Ihmisen vanhaksi määrittely tapahtuu usein ihmisen omista kokemuksista ja käsityksistä huolimatta. (Kangas 1998, 37; Kangas & Nikander 1999, 9–10.) Sosiaaliseen vanhenemiseen kuuluu myös se, miten ihminen vanhetessaan muuttaa yhteiskuntaa ja ympäristöään. Sosiaaliseen ikään kytkeytyy erilaisia rooli- ja rooli-odotuksia. Nuoruuteen voi kuulua esimerkiksi opiskelijan rooli, aikuisuuteen työntekijän rooli ja vanhuuteen eläkeläisen rooli. (Jyrkämä 1995, 41; Rantamaa 2001, 58–61.) Rooleista poikkeaminen saattaa aiheuttaa hämmennystä. Vakimo (2001, 171) toteaa, että vanheneva saa julkisuutta rikkoessaan ikänormeja. Esimerkiksi vanhana opiskelun aloittanut saattaa päästä lehden sivuille, koska toimii perinteisten rooli-odotusten ja ikänormien vastaisesti.

Koettu ikä eli se, kuinka vanhaksi tunnemme itsemme, poikkeaa usein kronologisesta ja sosiaalisesta iästämme. Omasta vanhenemisesta ulkoiset vanhuudenmerkit muistuttavat, mutta ne eivät aina riitä saamaan ihmistä tuntemaan itseään vanhaksi. (Kangas & Nikander 1999, 9; ks. Julkunen 2003.) Mielenkiintoisia ovat näiden eri ikäkäsitysten leikkauspinnat. Missä vaiheessa erilaiset vanhaksi määrittelyt tapahtuvat? Missä vaiheessa kronologinen ikä ei enää tunnukaan ”oikealta” iältä? Tai missä vaiheessa ihminen sosiaalisesti määrittyy vanhaksi? Kangas ja Nikander (1999, 9–10) toteavat, että naiset määrittävät yhteiskunnassa tyypillisesti aikaisemmin vanhoiksi kuin miehet. Kuusikymppinen mies voi hyvinkin olla ”mies parhaassa iässä”, kun taas samanikäisestä naisesta harvemmin sanotaan samoin. (Kangas & Nikander 1999, 9–10.) Vähemmän tieteellinen ja huomattavasti kärjistetympi esimerkki löytyy amerikkalaisesta televisiosarjasta ”Sinkkuelämää” (es. 2.3.2004), jossa sarjan yksi neljästä naispäähenkilöstä viettää 36-vuotissyntymäpäiväänsä. Hän toteaa kuitenkin, että ei vielä tunne saavuttaneensa kaikkea, mitä 36-vuotiaana olisi pitänyt saavuttaa. Eikä hän tunne itseään 36-vuotiaaksi saati sitten, että hän näyttäisi sen ikäiseltä. Tähän vedoten hän päättää lopulta pysytellä virallisesti 35-vuotiaana vielä vähän aikaa. Ikäkäsitysten leikkauspinnat saattavat olla hyvinkin teräviä, ainakin mediassa.

4.3 Myyttinen vanhuus

”Vanhuus on kulttuurinen ilmiö, jonka merkityksiä voidaan kartoittaa ja ymmärtää tutkimalla niitä prosesseja, jotka erottavat sen muista kulttuurisista ilmiöistä ja kategorioista” (Vincent 2003, 177). Mikä sitten erottaa vanhuuden muista elämänvaiheista? Mikä tekee ryhmästä ihmisiä vanhuksia tai jostain yksilöstä vanhuksen, erotuksena siihen mitä hän on aikaisemmin ollut? Näihin kysymyksiin on usein pyritty vastaamaan kulttuuristen siirtymien avulla. Tällöin vanhuuteen siirryttäessä merkittävänä pidetään eläkkeelle jäämistä, syntymäpäivän viettoa ja apuvälineiden (silmälasit, kävelykeppi jne.) käyttöä. Yksi tärkeä seikka, joka tekee vanhuudesta poikkeuksellisen, on kuitenkin se, että vanhuutta ei seuraakaan kulttuurinen siirtymä seuraavaan elämänvaiheeseen. Vanhuudesta siirrytään pois ainoastaan kuoleman kautta. (Vincent 2003.)

Kirjailija Jonathan Swift on todennut: ”Jokainen haluaa elää kauan, mutta kukaan ei halua tulla vanhaksi”. Kun ihmiset arkipuheessaan määrittelevät vanhuutta, on tyypillistä, että nämä määritelmät eivät koskaan näytä koskettavan määrittelijää itseään tai edes hänen lähipiiriään. Kysyttäessä ihmisiltä tuntevatko he itsensä vanhoiksi ovat vastaukset useimmiten kielteisiä. (Jyrkämä 2001; Kangas & Nikander 1999, 10; ks. myös Julkunen 2003). Marjatta Marin (2002, 99) muistuttaa, että samalla kun ihminen kieltää tuntevansa itseään vanhaksi, on hänellä mielessään kuva siitä, millainen tuo vanha on. Marinin (2002, 97) mukaan nämä ikärepresentaatiot pohjautuvat eri ikäryhmien välisille erotteluille, yleistävät havaitut erot kutakin ikäryhmää koskeviksi ja siten määrittelevät jonkun ”yleispätevän” identiteetin. Niiden tausta voi olla tosiasioissa, tieteen tuloksissa ja historiallisissa käsityksissä ja myyteissä. Esimerkiksi Jyrkämän (1990, 91) tutkimuksessa vanhusta kuvailtiin muun muassa huivipäiseksi mummoksi kulkemassa kohti hautausmaata tai yksinäiseksi kiikkutuolissa keinujaksi.

Tutkijoiden havaitsemat myytit ja stereotyypit vanhuudesta ovat melko yhtenäisiä ja lähes poikkeuksetta kielteisiä. Myyttejä vanhuudesta on tutkinut muun muassa James Thornton (2002). Hänen tutkimustensa mukaan tyypillisiä vanhuuteen liitettyjä myyttejä ovat esimerkiksi huono terveys, sairaus, surullisuus, ärtyisyys, seksittömyys, tylsyys, väistämätön rappeutuminen, oppimattomuus, yksinäisyys ja tuottamattomuus. Jyrkämä

(2001, 286) mainitsee vanhuuden merkitsevän yleisissä mielikuvissa usein sairautta, raihnautta ja muistamattomuutta. Hazan (1999, 28–32) sanoo uskomusten vanhusten konservatiivisuudesta, joustamattomuudesta ja muutosvastaisuudesta olevan syvälle juurtuneita stereotyyppejä. Vanhusten saatetaan myös uskoa elävän vain menneisyydessä (mts. 32; ks. myös Jyrkämä 1990, 93). Sinikka Vakimo (2001, 313) puhuu suurten vanhuusdiskurssien kulttuurisesta vallasta. Näillä hän tarkoittaa hegemonisia diskursseja, joita ei arkiajattelussa kyseenalaisteta. Vanhuus näyttäytyy niissä ei-ihmisyden leimaamana aikana, poikkeuksellisena ja alentavana tilana, jossa ollaan riippuvaisia toisista.

Kautta aikojen vanhuuteen on liitetty myös viisaus, jota on pidetty kehityksen kautta karttuvana ominaisuutena, joka saavuttaa huippunsa vasta vanhuudessa (Ruoppila 2002, 143–145). Hazan (1999, 30) esittää uskomuksen vanhusten jopa yliluonnollisesta viisaudesta. Tämän hän mainitsee ilmenevän niin, että vanhusten saatetaan olettaa elämäkokemuksensa perusteella osaavan antaa vastauksia hyvin perustavaa laatua oleviin kysymyksiin elämästä ja olemassa olost. Sinikka Vakimo (2004) huomauttaa, että viisaus kuitenkin liitetään yleensä useammin vanhoihin miehiin kuin vanhoihin naisiin.

Mediajulkisuuden ikääntyvä ideaalityyppi on tänä päivänä aktiivinen ja itseään toteuttava kuluttaja. Yhä useammin ikääntymistä korostetaan vapauden, itsensä löytämisen ja voimavarojen aikana. Vanheneminen nähdään ikään kuin haasteeksi, joka voi olla voitettavissa. Kulutuksen kuvamaailma ylläpitää fantasiaa nuorekkaasta ja iättömästä ihmisruumiista ja tarjoaa välineitä sen hoitoon. (Kangas & Nikander 1999, 10; Nikander 1999; Rantamaa 1999.) Mielikuvat sinänsä ovat positiivisia, mutta ongelmaksi saattaa nousta mainostajien nuorekas ideologia. On puhuttu jopa niin sanotusta positiivisesta diskriminaatiosta joka johtaa siihen, että huonokuntoiset vanhukset syrjäytyvät. Liiallinen aktiivisuuden korostaminen saattaa tällöin luoda paineita niille, joilla ei ole voimavaroja tai edes halua elää tällaisen ihailun ja suositellun elämäntavan mukaisesti. (Heikkinen 2002, 28–30; Koskinen 1994, 26; Rantamaa 1999.)

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen vanhusbarometrissä vuonna 1998 yli 60-vuotiailta suomalaisilta kysyttiin, mitkä asiat he kokevat ikäihmisten suurimmiksi ongelmiksi tämän päivän Suomessa. Kolmanneksi suurimmaksi henkilökohtaiseksi ongelmaksi

kyselyssä nousi yhteiskunnan liiallinen nuoruuden ihannoiti. (Vaarama ym. 1999.) Irma Kaarina Halonen (2002) toteaaakin kulttuurimme keskittyvän vanhuuden peittelyyn. Esimerkiksi syntymäpäivähaastatteluissa ihmiset vakuuttelevat elinvoimaansa, fyysistä kyvykkyyttään ja nuorekkuuttaan. Vanhenemista on tullut tabu ja nuoruus esitetään kulttuurisena ideaalina. Tabun luonteeseen Halosen mukaan kuuluu se, että vanhenemista käsitellään enimmäkseen virallisissa diskursseissa tai pyritään tekemään asia mahdollisimman etäiseksi. Halonen puhuu tällöin iän yhteiskunnallistamisesta, jolla hän tarkoittaa vanhuuden ajan näkemistä ongelmakeskeisenä. Tällainen ongelma-asetelma vaatii vastapainokseen myös ongelman ratkaisuehdotuksia. Yksi ratkaisu ongelmaan on supernuori ja aktiivinen vanha, joka ei edes kohtaa vanhuuden ongelmia. Erilaiset empaattiset ja terapeuttiset kertomukset ovat myös tarpeellisia tabun käsittelemisessä. Tällaiset kertomukset esimerkiksi puhuvat vanhuksista ylistävästi ja muistuttavat jokaisen vanhenevan omaa tahtiaan. (Halonen 2002.)

Tällaisten myyttien ja mielikuvien jälkeen vanhuuden julkisuuskuva vaikuttaa hyvin kahtiajakautuneelta. Yhtäältä vanhuuteen liittyy kielteisiä mielikuvia rappeutumisesta ja heikkenemisestä, toisaalta näitä häivyttämään ja ongelmia ratkaisemaan on julkisuudessa luotu uusia hyvin myönteisiltä vaikuttavia kuvia vanhenemisestä. Erityisesti naisten kohdalla ikääntymiseen liitettävät merkitykset ja mielikuvat ovat ristiriitaisia: Tärkeäksi koetaan ulkoisten ikääntymisen merkkien viivyttäminen ja terveellinen elämä ja kuitenkin ikääntymistä ilman kosmeettisia tai lääketieteellisiä keinoja arvostetaan (Nikander & Kangas 1999, 13). Vakimo (2001, 65) sanookin kahden vastakkaisen diskurssin leimaavan puhetta ja tutkimusta vanhuudesta. Vanhuus nähdään joko kurjistumisen ajaksi tai siitä puhutaan glorifioiden ja romantisoien.

5 IKÄ JA TERVEYS

5.1 Terveys vanhuudessa

Vincentin (2003, 178–179) mukaan vanhuus ja vanheneminen konstruoidaan lähes täysin fyysisen heikkenemisen prosessiksi. Vincent arvelee lääketiedettä yhdeksi syylliseksi vanhuuden kulttuuriseen aliarvostukseen ja sanoo lääketieteen muuttaneen vanhuuden luonnollisesta tapahtumasta sairaudeksi. Tällaisen vanhuuden medikalisaation syyksi hän esittää muun muassa ihmisten halun kontrolloida vanhenevaa ja heikkenevää kehoa. Sairauslähtöinen paradigma on osaltaan ruokkinut pessimistisiä käsityksiä vanhuudesta elämänvaiheena, johon ei voisi sisältyä uusia haasteita ja mahdollisuuksia. (ks. myös Heikkinen 2002, 14–25) Myös kaupallista kauneuskulttuuria on ehdotettu syylliseksi vanhuuden muuttumiseen sairaudeksi (ks. Oittinen 1999). Mainonnan ja lääketieteen intresseissä voikin ajatella olevan jotain samaa. Molemmat pyrkivät tarjoamaan ihmiselle välineitä ja keinoja vanhuuden voittamiseen ja “hoitoon”.

Kyseenalaistaa voinee kuitenkin toteamuksen siitä, että vanhuus olisi varsinaisesti muuttunut luonnollisesta tapahtumasta sairaudeksi. Sairaus on liitetty vanhuuteen kautta aikojen. ”Vanhuus on parantumaton sairaus”, totesi jo antiikin filosofi Seneca (Elämäsi matkalle 1996). Myös siitä, onko vanhenemistä koskaan hyväksytty luonnollisena, elämään kuuluvana vaiheena, voidaan olla monta mieltä. Ainakin menetelmiä vanhuuden voittamiseksi on kilvan kehitelty läpi vuosisatojen. Entisaikojen tunnetuimpia keinoja vanhenemisen estämiseksi olivat esimerkiksi nuorten tyttöjen ulos hengittämisen ilman nuuhkiminen tai kultalautasilta syöminen. Nuoruuden lähteen löytäminen oli renessanssin aikaan monien päämääränä. Viime vuosisadan alussa eräs teoria ehdotti vanhenemisen johtuvan paksusuolesta mätänemisen seurauksena vapautuvista myrkyistä ja lääkkeiksi siihen tarjottiin piimää ja jogurttia. (Hervonen & Pohjolainen 1991, 11–12; Heikkinen 2002, 14–15.) Nykypäivänä nuoruuden lähdettä tunnutaan etsivän yhä useammin kirurgin pöydältä. Esimerkiksi Gloria -lehti esittelee

joulukuun 2003 – tammikuun 2004 kaksoisnumerossaan ”täsmäleikkauksia eri-ikäisille naisille”. Kirjoituksen mukaan ”jo 35-vuotiaan on syytä mennä kauneusleikkaukseen, jos mieli taistella tehokkaasti ikämuutoksia vastaan.”

Jossain vaiheessa vanhuudessa sairaudet kuitenkin alkavat yleistyä. Tämä on biologinen tosiasia ja yli 90-vuotiaista on jo vaikea löytää kliinisen tutkimuksen perusteella tervettä ihmistä (Heikkinen 2002, 14–25). Vanhusten omat arviot terveydestä eivät kuitenkaan ole suorassa yhteydessä sairauksien määrään tai kliinisiin löydöksiin. Esimerkiksi Heikkisen (2002) mukaan vanhimmistakin ikäryhmissä vain 2–3 % arvioi terveytensä erittäin huonoksi. Terveyden kokeminen on selvästi myös yhteydessä siihen kuinka vanhaksi ihminen tuntee itsensä. Terveytensä hyväksi arvioivista vain noin kymmenesosa pitää itseään vanhana. Sitä vastoin terveytensä keskinkertaiseksi tai huonoksi arvioivista joka kolmas on omasta mielestään myös vanha. Nämä erot säilyvät vaikka ikä vakioitaisiin. (Jyrkämä 1996, 109.)

Tutkittaessa vanhojen omia käsityksiä terveydestään on havaittu, että terveyden kokemukseen vaikuttavat hyvin vaihtelevat asiat. Puhuessaan terveydestä iäkkäät nostavat muita ikäluokkia useammin esille terveyden esimerkiksi tyytyväisyytenä, onnellisuutena tai mielentilana. (Manderbacka 1998, 127.) Terveyden kokemus voi olla hyvä myös siksi, että vanhus salailee oireitaan kuvitellessaan vaivojen esille tuomisen pahentavan tilannetta. Kun vanhuuteen ihmisten mielissä yhdistyy sairaus, saattaa vanhenemiseen liittyä pelkoja sairauden aiheuttamasta itsehallinnan ja identiteetin menettämisestä. Ihminen saattaa joko tietoisesti tai tiedostamattaan kiinnittää huomiota myönteisiin asioihin, jolloin taustalla on esimerkiksi halu selviytyä ja välttää leimautuminen vanhukseksi. (Featherstone & Hepworth 1993, 325; Helin 2002, 38–39.)

5.2 Ruumiinsa vanki

Myöhäismodernissa yhteiskunnassa vanhenevalle ihmiselle asetetaan yhä enemmän odotuksia ja vaatimuksia. Ruumiin hoitaminen ja ylläpito vaikuttaa olevan yksi ihmisen keskeisistä tehtävistä. Fyysinen ja psyykinen nuorekkuus ja sen ylläpitäminen ovat yksi tapa ilmaista elämänhallintaa ja kyvykkyyttä. Vapaa, itseään hallitseva yksilö on

ihanne, jota vanheneva ruumis uhkaa. (Featherstone & Hepworth 1993, 325; Kangas 1998, 7, 38.)

Saarenheimo (2001, 281) esittää, että siinä vaiheessa, kun nuorekkuuden vaatimuksiin vastaaminen lopulta käy mahdottomaksi, ruumiillisuudesta tulee tabu. Hyvin säilynyt ruumis saa näkyä ja olla puheena julkisuudessa. Se kertoo samalla onnistuneesta taistelusta vanhenemista vastaan. Raihnainen vanha ruumis saa taas mieluusti pysyä piilossa katseilta. Vanhenevaan ruumiiseen saatetaan liittää myös erilaisia negatiivisia miellelyhtymiä, kuten esimerkiksi paha haju, likaisuus (Vincent 2003; Molander 2001) tai rappeutuminen ja vastenmielisyys (Vakimo 2004). Vakimon (2004) mukaan erityisesti vanhan naisen ruumis hätkähdyttää, järkyttää ja shokeeraa katsojaansa. Vanheneva keho on useimmiten julkisuudessa säälin herättäjä ja kummallisuus (Featherstone ja Hepworth 1993, 311–313).

Ruumiillisuus nousee vanhuudessa keskeiseen asemaan siksi, koska ruumiin muutokset kertovat näkyvästi vanhenemisestä. Vanhenemisen ajatellaan yleisesti vaikuttavan myös jollain tavoin ihmisen persoonallisuuteen ja muuttavan sitä. Iästä huolimatta moni silti tuntee olevansa sama ihminen kuin nuorempana, eikä vanhenemisen seurauksena muuttunut ruumis ryppyineen, kiloineen tai harmaine hiuksineen tunnu omalta. Esimerkkinä Raija Julkusen (2003, 91) tutkimus, jossa kuusikymppinen haastateltava toteaa: ”...ehkä mää on mieleltäni jossain nelivitonen, jos ei tarvii kattoo tota peiliä...” Pahimmassa tapauksessa ruumis muuttuu vanhentuessaan ja heikentyessään ikään kuin viholliseksi, joka tekee tyhjäksi kaikki suunnitelmamme ja ponnistelumme (Saarenheimo 2001, 283).

Featherstone ja Hepworth puhuvat vanhuuden naamiosta. Vanhentunut fyysinen olemus saattaa tuntua naamiolta, joka kätkee todellisen persoonallisuuden. (Featherstone & Hepworth 1993, 310–319.) Sharon Kaufman (1986) kuvaa samaa ilmiötä käsitteellään iättömästä minuudesta, 'ageless self'. Tutkimuksissaan hän havaitsi, että vanhenevien ihmisten kertoessa elämästään minuus koettiin muuttumattomana ja ruumis oli vain vanheneva ulkokuori. Tämä käsitys minuuden muuttumattomana pysymisestä ja vanhuuden naamiosta on kuitenkin asetettu myös kyseenalaiseksi. Muun muassa Peter Öberg (1996) ihmettelee sitä, miten minuus voisi pysyä muuttumattomana ja iättömänä vanhuuden mukanaan tuomista suurista ruumiillisista ja sosiaalisista muutoksista

huolimatta. ”Mitä oikeastaan on vanhenemisprosessi – jos minuus kerran on iätön?”, kysyy Öberg. (Öberg 1996.)

Halonen (2004) puhuu ’kliinisestä katseesta’, joka liittyy ajatukseen ruumiin ja mielen erillisyydestä vanhuudessa ja lähenee myös medikalisaatiota. Hänen mukaansa ihmisen ruumista katsotaan julkisuudessa yhä lähempää ja yhä pienemmissä osissa. Siitä osoitetaan tarkkoja kohtia, joissa vanheneminen tapahtuu. Kliinisellä katseella ei ole kontekstia ja ihminen kokonaisuutena katoaa. Pyrkimys hallita vanhenemistä tulee näin ehkä helpommaksi, kun vanhuus otakaan ihmistä kokonaisvaltaisesti haltuunsa. Vanhuuden voi tällöin paikantaa esimerkiksi silmäkulman ryppyyn ja taisteluun saattaa käydä voidepurkki aseenaan.

6 MEDIA TEKSTEJÄ AAMUKAHVIPÖYDÄSSÄ

6.1 Merkillinen media

Media on yleiskäsite, joka tarkoittaa joukkotiedotusvälineiden kokonaisuutta tai joukkoviestinnän kenttää (Nordenstreng 1995, 49). Joukkotiedotus on sanomien välittämistä teknistä apuvälinettä käyttäen suhteellisen suurelle ja valikoimattomalle joukko, joista valtaosaa sanoman lähettäjä ei tunne. Journalismi on osa joukkotiedotusta, eli tietynlaisten joukkotiedotussanomien tuottamista ja välittämistä. Journalistiset sanomat ovat ajankohtaisia ja ne esitetään faktapohjaisina. Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, että juttu olisi lopulta totta. Journalismi on tiedon välittämistä, mutta toisaalta se voi olla myös vallankäytön väline. Journalismista voidaan tällöin puhua sosiaalisena suhteena, harvojen puheena monille, jolloin suostuttelevia sanomia suunnataan ylhäältä alaspäin vallankäytön kohteille. Journalismi siirtoma tai vallankäytön välineenä eivät ole poissulkevia, vaan vain asian kaksi näkökulmaa. (Hemánus 1995, 27–30.)

Median läpi suodattuu yhä suurempi osa elämäämme ja kulttuuriamme. Median kautta välittyvistä teksteistä on tullut tärkeä tekijä identiteetin ja käsitysten rakentamisessa ja

ihmisten suhtautumisessa toisiinsa. Kulttuuri muovautuu yhä uudelleen median eri muotojen läpi kuljettuaan. (Fornäs 1998, 258.) Samoilla linjoilla on Fairclough (1997, 51), jonka mukaan kulttuurin ja tekstien suhde on kaksisuuntainen. Tekstit muotoutuvat sosiokulttuurisissa tapahtumissa ja samalla ne toimivat uutta luoden ja yhteiskuntaa ja kulttuuria uusintain. Fairclough toteaa myös, etteivät mediatekstit ole ainoastaan heijastus todellisuudesta, vaan ne pikemminkin luovat todellisuudesta omia muunnelmiaan. Ne itsessään ovat osa sosiaalista todellisuutta, yhtä merkityksellisiä ja tärkeitä kuin muu maailma ympärillämme.

6.2 Viestinnän voima

Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen vanhusbarometrissä vuonna 1998 yli 60-vuotiailta kysyttiin heidän kokemuksiaan ikään perustuvasta syrjinnästä. Kaksi kolmesta vastaajasta kertoi havainneensa ikään perustuvaa syrjintää tiedotusvälineissä, kuten TV:ssä, radiossa ja sanoma- tai aikakauslehdissä. Lähes puolet oli myös sitä mieltä, etteivät iäkkäiden asiat ole riittävästi esillä julkisuudessa, esimerkiksi lehdissä. Tämän suuntainen tiedotusvälineisiin kohdistuva kritiikki on kolminkertaistunut vuodesta 1994, jolloin edellinen vanhusbarometri tehtiin. (Vaarama ym. 1999.)

Millainen suhde sitten vallitsee tekstin ja sen lukijan välillä? Miten teksti vaikuttaa lukijaansa? Viestinnän tutkimuksen alkuaikoina tiedotustutkijat ajattelivat tiedon vaikuttavan suoraan vastaanottajaansa. Tiedotusvälineiden valtaa pidettiin rajattomana ja ihmiset uskottiin olevan niiden armoilla. Myöhemmissä teorioissa alettiin uskoa ihmisillä myös olevan kykyjä vastustaa manipulaatiota. (Kellner 1998, 11.) Nykyisten käsitysten mukaan tekstit saavat suurimman merkityksensä vasta niitä lukevien ihmisten kautta. Tekstien kuluttajat ovat tällöin itsekkin tuottamassa mediakulttuuria. (Vakimo 2001, 165.) Viestinnänteoriat ovat kuitenkin olleet ja ovat edelleen rajoittuneita ja yksipuolisia. Mediakulttuurin vaikutukset ovat ristiriitaisia ja moninaisia, eikä yleisiä teorioita ole pystytty muodostamaan. (Kellner 1998, 11–12.)

Median vaikutuksista puhuttaessa tulee aina olla varovainen. Pertti Hemánus ja Ilkka Tervonen (1986, 195, 216) toteavat kuitenkin, ettei journalismi olisi kovin tärkeä eikä ehkä edes kiintoisa ilmiö, ellei sillä olisi jotenkin osoitettavissa olevia vaikutuksia

yksilöihin ja sitä kautta yhteiskuntaan. On silti muistettava, että journalismilla on vain vaikutusmahdollisuutensa, eikä mitään väistämättä toteutuvia, determinanteja vaikutuksia. Hemánus ja Tervonen (mts. 32–33) ovat listanneet kolme journalistien tietoisuudesta riippumatonta tehtävää 1) todellisuuden kuvaaminen ja selittäminen 2) todellisuuden eksplisiitti ja implisiitti arvottaminen 3) eksplisiittisten ja implisiittisten toimintavirikkeiden antaminen todellisuuteen vaikuttamiseksi ja sen muuttamiseksi, sekä muutoksen voimien organisoiminen.

6.3 Sanomalehti mediana

Sanomalehti on joukkotiedotusväline. Se edustaa joukkoviestintää, jossa sanomat lähetetään lukuisille, valikoitumattomille vastaanottajille. Koska viestiä ei suunnata tietylle kohderyhmälle, on viestin myös oltava sillä tavoin esitetty, että erikoistietoja viestin ymmärtämiseen ei tarvita. Viestien on siis oltava kirjaimellisesti kansantajuisia. (Karvonen 2002.) Suomalaiset lukevat kansainvälisesti verrattuna paljon. Suomessa lehtiä myös ilmestyy runsaasti: seitsemänä päivänä viikossa ilmestyviä päivälehtiä on lähes kolmekymmentä. Runsaudesta huolimatta sanomalehdistö on keskittynyt ja vain harvoilla paikkakunnilla ilmestyy useampia lehtiä. (Wiio & Nordenstreng 2001, 16–17.) Helsingin Sanomat on Pohjoismaiden suurin tilattava sanomalehti ja sitä lukee noin joka viides suomalainen. (Helsingin Sanomat, 2003.)

Uusimman kansallisen mediatutkimuksen mukaan suomalainen kuluttaa keskimäärin 9,3 tuntia päivässä median äärellä, joista sanomalehden lukemiseen käytetään keskimäärin 50 minuuttia. Se on kolmanneksi seuratuin viestin radion ja television jälkeen. (Kansallinen mediatutkimus 2003/2004.) Tilastokeskuksen ajankäyttötutkimuksen mukaan lehtiä eniten lukevat yli 65-vuotiaat. Tutkimuksessa he käyttivät sanomalehden lukemiseen päivittäin 31 minuuttia, kun esimerkiksi 45–64-vuotiaat käyttivät siihen 20 minuuttia ja vastaavasti 25–44-vuotiaat 10 minuuttia. (Ajankäyttötutkimus 1999–2000.) Vaikka lehden konkreettinen lukija on useimmin yli 65-vuotias, John Hartley (1998) sanoo imaginaarisen lukijan nuorentuneen. Tällä hän tarkoittaa sitä, että yhä enemmän tuotetaan nuoruutta representoivia tekstejä ja hahmoja. Hartley puhuu ”me” yhteisöstä, joka samalla tarkoittaa ”toisten” muodostumista. Halonen (2002b) viittaa samantyyppiseen ilmiöön sanoessaan yhteiskunnan pyrkivän yhdenikäisyyteen. Journalistisissa teksteissä aikuinen, työssäkäyvä ihminen on normi,

johon muita ikäryhmiä verrataan, ja jonka näkökulmasta keskustelua käydään. Tämä normiryhmä muodostaa ”me” yhteisön. Muista sosiaalisista ryhmistä, kuten vanhuksista, puhutaan toimintakykyisen, työikäisen väestön näkökulmasta. Näistä muista ryhmistä tulee ”toisia”. Uutis- ja asiajournalismia Halonen pitää erityisenä esimerkkinä työikäisten julkisuudesta. Vanhenemisen ongelmia pyritään etäännyttämään esimerkiksi faktapuheen keinoin. Tällöin vanhuudesta puhutaan tilastoina ja toimenpiteiden kohteina.

Mistä journalismin yhdenikäisyys sitten voisi johtua? Millaiset lait julkisuuden viidakossa vallitsevat ja missä harmaat panterit piileskelevät? Yhtenä syynä journalismin yhdenikäisyydelle Halonen pitää sitä, että toimittajat itse yleensä edustavat tuota aikuisen ja työssäkäyvän ihmisen normia (Halonen 2002b). Vanhuus ja vanhoista ihmisistä kirjoittaminen ei ehkä edes tule toimittajalle mieleen. Tutkiva journalisti Bill Krueger (2001) toteaaakin, että yli viisitoistavuotisen ammattilaistoimittajauransa aikana hän oli kirjoittanut kaikesta muusta, kemianteollisuudesta tienrakennukseen, muttei koskaan vanhuudesta.

Mediatekstejä analysoitaessa on hyvä muistaa, että niiden toimittajat tuottavat ja tietoisesti muokkaavat tekstejä. Niillä on omat tuottamisen ja välittämisen säännöt ja ilmaisun logiikat. Galtun ja Ruge (1973, Fiskin 1992 mukaan) ovat osoittaneet, että läntisessä journalismissa olevien uutiskriteerien mukaan tapahtumasta kertominen on todennäköistä, jos se a) koskee eliittiin lukeutuvia b) on kielteinen c) on tapahtunut äskettäin tai d) on yllättävä. Mediatekstit ovat usein myös persoonattomia ja markkinatalousmekanismeihin sitoutuvia, koska ne suunnataan laajalle yleisölle (Vakimo 2001, 164.). Sanomalehteään aamukahvipöydässä nauttiva kansalainen ymmärtää mediatekstit usein kuitenkin yhteisiksi, jaetuiksi mielipiteiksi. Sanomalehden lukemiselle tyypillistä on se, että sitä luetaan ikään kuin ikkunana todellisuuteen. Sanomalehdessä esitetyt asiat otetaan tällöin vastaan itsestään selvinä totuuksina. Ridellin (1998) tutkimuksen mukaan sanomalehden lukijat suhtautuvat usein välinpitämättömästi ja kritiikittömästi lehden varsinaiseen sisältöön. Lehtien lukeminen vaikuttaa olevan enemmän tapa ja tottumus, kuin tiedon hankinnan keino. (Ridell 1998.)

Helsingin Sanomia voisi pitää varsin tyypillisenä niin sanottuna laatulehtenä. Laatulehdellä on omat periaatteensa siinä, miten se asiat esittää. Näitä periaatteita ovat

muun muassa objektiivisuus, asiallisuus, neutraalisuus ja puolueettomuus. Lehti omaksuu ulkopuolisen tarkkailijan aseman yhteiskunnassa. (Karvonen 2002.) Tästä seuraa usein se, että viranomaiset ja vaikutusvaltaiset lähteet hallitsevat uutisjulkisuutta. Tätä perustellaan muun muassa sillä, että ne ovat edustavia poliittisesti ja asiantuntijuutensa kautta. Hieman kyynisemmin voidaan myös todeta, että edustavia tai ei, journalismilla on velvollisuus pitää näitä lähteitä näkyvissä, koska ne vaikuttavat voimakkaasti yhteisössä. (Kunelius 2000, 21.)

7 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

7.1 Tutkimuksen aineisto ja jäsenitys

Tutkimuksen aineistoon valittiin kirjoituksia helmikuun 2003 kahdelta keskimmiseltä viikolta. Ensimmäiset aineiston kirjoitukset kerättiin viides helmikuuta ja viimeiset seitsemästoista helmikuuta ilmestyneistä lehdistä. Uutislehden lisäksi Helsingin Sanomissa ilmestyvät Kuukausiliite sekä viikoittainen Nyt-liite jätettiin aineiston keruun ulkopuolelle. Samoin pois aineistosta jätettiin mainokset, ilmoitukset, ”Kuolleet” – palsta sekä ”Helsingin Sanomat 50 vuotta sitten” -palsta.

Aineistoon mukaan otettiin kirjoitukset, joissa vanhuus ja vanheneminen mainittiin tai siihen viitattiin. Mukana oli siis myös sellaisia kirjoituksia, joissa vanhuus ei ollut jutun pääaiheena. Vanhuus saatettiin esimerkiksi mainita vain yhdessä lauseessa. Lisäksi aineistoon otettiin suoraan mukaan kaikki ne kirjoitukset, joissa mainittiin ikä 60 vuotta tai enemmän. Tämä aineiston valintakriteeri palveli lähinnä aineiston kuvailuvaiheessa. Aineiston ulkopuolelle jätettiin kirjoitukset, joissa puhuttiin ainoastaan eläkkeestä ja sen määrästä, eikä viitattu lainkaan eläkeläisiin. Aineisto koostui 76 lehtikirjoituksesta (Liite 1).

7.2 Aineiston analyysin tekniikat

Useat tutkijat ovat samoilla linjoilla neuvoessaan aloittamaan analysoinnin erojen ja yhtäläisyyksien etsimisellä tekstistä. Tutkijan olisi pyrittävä havaitsemaan ja ottamaan huomioon ne erot ja ristiriidat, jotka kielenkäyttäjän itsekään merkityksellistä. Toisaalta pyrkimys on havaita kielenkäyttäjien puhetta yhdistäviä piirteitä. Tällöin on mahdollista myös helpommin tunnistaa tekstissä ensisijaisia eli dominoivia merkityksiä. (Parker 1999, 6; Potter & Wetherell 1987, 168; Suoninen 1993, 50–52.) Diskurssianalyysia tekevä tutkija kysyy jatkuvasti itseltään, miksi tulkitseen tekstiä juuri näin. Mikä tekstissä aiheuttaa juuri tämän tulkinnan? (Potter & Wetherell 1987, 168.) Vakimo (2001, 16) tiivistää diskurssien etsimisen tavoitteet kysymyksiin: kuka ja mikä sanoo kenelle, miten ja mitä.

Norman Fairclough (1997, 266–267) kokoaa kirjassaan erilaisia diskurssianalyysin keinoja. Fairclough kehottaa kiinnittämään huomiota muun muassa siihen, mitä tekstissä on läsnä ja mitä poissa. Se, että joitakin sanoja ei käytetä tai vältetään, on yhtä merkitsevää, kuin toisten sanojen käyttö. Fairclough neuvoo etsimään teksteistä erilaisia toiminnan ja osallistujien tyyppejä ja kysymään kuinka toiminta ja osalliset kategorisoidaan ja metaforisoidaan. (Fairclough 1997, 266–267.)

Hautamäen (2002) tutkimusta mukailleen pyrin kartoittamaan mahdollisia metaforisia ilmauksia kysymällä: millainen on vanhuus ja miten sitä ”vastustetaan”. Metaforien tulkintaan ei tässä työssä kuitenkaan syvennytä diskurssien tasoa syvemmällä. Kuten Utriainen (1999, 85) toteaa metaforat pakenevat ”kielellisiä kategorioita ja selkeää nimenantoa, ehkä diskursiivisuutta laajemminkin.”

Diskurssianalyysissa ei ole kyse pelkästään siitä, että tutkija havaitsee erilaisia diskursseja. Hänen täytyy myös pyrkiä selittämään ja tulkitsemaan sitä miten ne aktualisoituvat erilaisissa sosiaalisissa käytännöissä. (Jokinen ym. 1993a, 28.) Diskurssianalyysin voima on sen pyrkimyksessä osoittaa, että asiat voisivat olla toisin. Vivian Burr (1998, 15–16) toteaa, että usein tutkijat kuitenkin tyytyvät pysymään vain tarkkailijan roolissa, eivätkä uskalla ottaa kantaa siihen miten asiat voisivat olla.

7.3 Tutkimuksen kulku

Menetelmäkirjallisuuteen tutustumisen jälkeen aloitin analyysin lukemalla huolellisesti läpi kaikki aineistoon kuuluvat kirjoitukset. Aineiston käsittelyä helpottamaan tein kustakin kirjoituksesta koodauskortin (liite 2), johon kirjasin ylös kirjoituksissa esiintyviä teemoja, sanoja ja huomioita. Koodauskorttien avulla tein huomioita siitä, millä sanoilla vanhuudesta puhutaan, onko sukupuoli esillä, millä palstoilla vanhuudesta puhutaan, minkä ikäisiä kirjoitusten ihmiset ovat ja niin edespäin.

Tämän jälkeen aloin jakaa kirjoituksia pienempiin diskursiivisiin osiin tarkentavien kysymysten avulla. Tarkentavia kysymyksiä muodostin lähdekirjallisuuden pohjalta.

Ensimmäiseen tutkimuskysymykseeni – millaisia vanhuuden ja vanhenemisen diskursseja Helsingin Sanomissa rakentuu – liittyi muun muassa seuraavia tarkentavia kysymyksiä: Millainen näkökulma kirjoituksissa on vanhuuteen? Miten vanhuudesta puhutaan? Millaisia sanoja, termejä, metaforia vanhuudesta puhuttaessa käytetään? Kuka puhuu? Miksi vanhuudesta tulee uutinen? Millaisissa yhteyksissä vanhuudesta puhutaan?

Toista tutkimuskysymystä – millaista kuvaa terveydestä vanhuuden ja vanhenemisen diskurssit rakentavat – tarkentaakseni esitin muun muassa seuraavia kysymyksiä: Miten terveyteen suhtaudutaan vanhetessa? Millaisia terveystähtäyksiä ihmiset itse liittävät vanhenemiseen? Millaisia terveyden edistämisen keinoja ja tavoitteita löytyy? Millaisena terveys vanhuudessa nähdään, millainen olisi ihanteellinen terveys?

Seuraavaksi aloin huolellisesti ja järjestelmällisesti lukea kirjoituksia. Jaoin kirjoituksia pienempiin ryhmiin erilaisten lähestymistapojen, asenteiden, puhetapojen ja ilmausten perusteella. Lopulta yhdistelin ja nimesin muodostamiani ryhmiä, kuten esimerkiksi ”vanhus opettajana”, ”vanhuus muuttaa ihmistä”, ”asiantuntija”, ”viisaus, kokemus”, ”vanhuus ongelmana”, ”nuoret ja vanhat”, ”aktiivinen vanhuus”.

Tärkein vaihe diskurssien muodostumisen kannalta oli tulkinnan kirjoitusvaihe. Otin lähtökohdakseni nimeämäni ryhmät ja aloin miettiä ryhmää diskurssina. Voisiko tämä ryhmä olla diskurssi? Voisiko eri ryhmiä yhdistää samaan diskurssiin? Mikä tekee ryhmästä diskurssin, millaisia perusteluja sille tekstistä löytyy? Tulossiossa olevat

tekstikatkelmat olen valinnut kertomaan näistä perusteluista ryhmittelylle. Joskus lausuman yhdistää diskurssiin hyvin pienikin yksityiskohta, kuten tietty sana. Toisinaan lauseesta ei voi nimetä tiettyä sanaa, joka liittäisi sen johonkin diskurssiin, vaan se on luettava kokonaisuutena. Joskus edes virke ei kerro mitään, ennen kuin sitä tulkitsee laajemmassa tekstuaalisessa kontekstissa, jolloin diskurssin perustelu on jo huomattavasti vaikeampaa. Lopulta olin muodostanut aineistosta kahdeksan vanhuuden diskurssia. Jaoin nämä kahdeksan diskurssia kolmeen pääryhmään niiden edustamien erilaisten näkökulmien perusteella. Nämä kolme pääryhmää nimesin kohdatun, ulkopuolisen ja olemattoman vanhuuden diskursseiksi.

8 TULOKSENA VANHUUDEN MEDIAKUVIA

8.1 Tutkimusaineiston kuvailua

Tutkimusaineistossa oli kirjoituksia lähes kaikilta lehden alueilta, kaikkiaan 76 kappaletta. Eniten kirjoituksia kertyi kulttuuri ja taide palstoilta (N=12)¹ sekä kotimaa ja kaupunki palstoilta (N=11). Syntymäpäiväonnitteluja aineistossa oli viisi kappaletta. Lisäksi aineistoon kuului pääkirjoituksia, mielipidekirjoituksia ja juttuja ulkomaat, politiikka, talous ja urheilu palstoilta.

Kirjoituksissa mainittu ikä sijoittui yleensä 60–80-vuoden välille. Useimmin viitattiin kuusikymmppisiin tai mainittiin ikä 60–65-vuotta (N=25). Yli 65-vuotiaista puhuttiin 20 kirjoituksessa. Näistä kymmenessä esiintyi yli 70-vuotias henkilö, kolmessa yli 80-vuotias ja yhdessä jutussa mainittiin iäksi 92 vuotta. Myös alle kuusikymmentävuotiaiden kohdalla viitattiin vanhenemiseen. Eräässä jutussa konkarilla ja veteraanilla tarkoitettiin 36-vuotiaista urheilijaa (32)². Toisessa 49-vuotiaan taiteilijan kuvataan olevan ”kypsässä iässä” (36).

¹ Suluissa oleva N-määrä tarkoittaa kirjoitusten lukumäärää, joissa sana tai asia on esiintynyt. Se ei siis ole kappalemäärä siitä, kuinka monta kertaa kyseinen sana tai asia on mainittu aineistossa.

² Sulkujen sisällä oleva numero viittaa jatkossa kirjoituksen järjestysnumeroon. Jutun tiedot löytyvät kyseisellä järjestysluvulla liitteestä 1.

Suosituin vanhenemiseen viittaava termi liittyi eläkkeeseen. Eläkkeelle jäämisestä, eläkkeellä olosta, eläkeläisestä, eläköitymisestä, eläkeiässä olemisesta tai muusta vastaavasta puhuttiin kaikkiaan 25 kirjoituksessa. Seuraavaksi suosituimpia ovat ikääntymiseen liittyvät sanat, kuten ikääntyminen, iän karttuminen, ikääntynyt, iäkäs ja ikääntyvä (N=21). Vanhus ja vanhuus sanat esiintyivät aineistossa 17 kirjoituksessa. Usein vanhus-sana on yhdyssanan osana, kuten vanhuspalvelut, vanhustenhuolto, vanhainkoti tai vanhuseläke. Vanha ja vanheta sanoja käytettiin lähinnä attribuutteina, ne esiintyvät aineistossa 15 kirjoituksessa. Esimerkiksi tyypillisiä sanontoja olivat vanheneva väestö, vanha polvi, vanha rouva, vanhemmat työntekijät. Veteraani-sana esiintyi seitsemän kertaa. Sitä käytettiin yhdyssanan osana, kuten veteraanipoliisi, radikaaliveteraani, veteraanionkija, veteraanipuhaltaja ja veteraaniaituri. Sotaveteraaneja ei aineistossa mainittu kertaakaan. Aikaisemmissa 90-luvun alun tutkimuksissa sotaveteraanit vielä olivat esillä. Sekä Hjält (1992), Hakovirta (1994) että Huittinen (1995) mainitsevat aineistossaan esiintyvät sotaveteraaneista kertovat jutut. Kirjoituksissa vanhenemiseen viitattiin myös sanoilla konkari, legenda, mestari, jo pitkään puurtaneet, kypsässä iässä, ajan mittaan, täti, rouva, herra, isoäiti, mummonmökki, harmaahiuksinen, iltarusko ja elämänehtoo.

Tyypillinen kirjoitus käsitteli väestön vanhenemiseen liittyviä ongelmia. Toinen yleinen kirjoitus kertoi menestyneestä ja ansioituneesta, pitkän uran tehneestä henkilöstä ja jutun painopiste oli työurassa ja sen kuvaamisessa. Jonkin verran aineistossa oli myös rikos- ja onnettomuus uutisia, joissa vanhus saattoi olla sekä uhrina että tekijänä.

Sukupuoli mainittiin 50 kirjoituksessa. Miehestä puhuttiin 36 ja naisesta 14 jutussa. Mies oli julkisuudessa usein menestyksekkään uransa ansiosta. Vanhenevasta miehestä yksityishenkilönä tehtyjä juttuja (esimerkiksi onnitelua) oli aineistossa 30 kappaletta. Naisesta vastaavia henkilöjuttuja aineistossa löytyi 6 kappaletta. Tämä tulos poikkeaa muun muassa Hjeltin (1992) tutkimuksen tuloksista, joissa vanhenevat naiset ja miehet esiintyivät henkilöinä julkisuudessa tasapuolisesti.

8.2 Kohdattu vanhuus

8.2.1 Kohdatun vanhuuden diskurssit

Kohdattu vanhuus on ensimmäinen kolmesta nimeämästäni vanhuuden diskurssien pääryhmästä. Kohdatun vanhuuden diskursseille on ominaista se, että ne eivät kiellä vanhuutta tai vanhenemistä, vaan puhuvat siitä. Vanheneminen myönnetään ja siitä myös ajatellaan seuraavan jotain. Kohdatun vanhuuden diskurssit liittyvät vanhuuteen tai vanhenemisen jonkin piirteen tai ominaisuuden ja yleensä jonkinlaisen muutoksen.

Olen nimennyt kohdatun vanhuuden diskursseiksi neljä diskurssia. *Ajattomuuden diskurssissa* esiin tule ajan käsitteen muuttuminen. Aika ei ole enää yhtä arvokasta kuin ennen ja työstä saattaa tulla arvokkaampi, kuin siihen käytetystä ajasta. Eläkkeellä aikaa on paljon, eikä kiirettä ole. *Kokemuksen diskurssissa* ikä liitetään kokemukseen ja viisauteen. Mikä kokemuksen diskurssissa herättää huomiota on se, että viisaus ja kokemus kulkevat hyvin itsestään selvästi käsi kädessä. Mielleyhtymä kokemuksen, asiantuntemuksen ja viisauden välillä on niin voimakas, ettei se välttämättä kaipaa edes perusteluja. Kun ihmisen sanotaan omaavan pitkä kokemus joltain alalta, se on automaattisesti ansio ja myönteinen kommentti. *Ylpeyden diskurssia* tuottavat vanhenevat itse. Tällöin oma asiantuntijuus, viisaus ja kokemus halutaan tuoda erityisen painokkaasti esille. *Muutoksen diskurssissa* on kyse siitä, että vanhenemisen ajatellaan yleisesti muuttavan ihmistä. Muutos korostuu esimerkiksi suhteessa nuorempiin, vanhat ja nuoret ovat erilaisia. Muutos näkyy myös elämänasenteiden ja ajatusten muuttumisena, fyysiseen muutokseen sitä vastoin ei viitata.

8.2.2 Aika muuttuu – ajattomuuden diskurssi

Aika on käsite, joka tuntuu vanhetessa saavan uuden merkityksen. Työelämässä aika on erilaista kuin eläkkeellä. Vanha kansantaloustieteen viisaus – mitä enemmän hyödykettä on käytettävissä, sitä vähemmän sillä on hintaa – näyttää pätevän tässäkin suhteessa. Aika ei ole enää yhtä arvokasta, koska eläkkeellä aikaa on enemmän kuin ennen. Kiirettä ei ole, eikä oikea hetkikään ole enää ”sormen mitan” päässä.

Fredrikssonilla ei ole suunnitelmia eläkepäiville. Mitenkä voisi ollakaan, kun on tottunut siihen, että oikea hetki on käden, tai sormen mitan päässä. (28)

Myös työn ja ajan arvosuhteet kääntyvät lähes pääläelleen ja itse työstä tulee arvokkaampi kuin siihen käytetystä ajasta. Eläkkeellä tehtyä työtä ja siihen käytettyä aikaa vähätellään, koska ”eihän eläkeläisellä ole muuta kuin aikaa”. Eläkkeellä oleva historiallisia kaivauksia tekevä jutun henkilö hymyilee silti, vaikka työssä on ”aika urakka” ja työmaakin on ”karu, kylmä ja pölyinen”. Tämä ei kuitenkaan haittaa, koska työ on niin arvokasta.

Kirjajätin valmistuminen vei tekijältään yli kymmenen vuotta. ”Tämä on minulle onnen päivä. Valtava työ, mutta eihän eläkeläisellä ole muuta kuin aikaa”. (18)

” (...) Onhan tämä ollut aika urakka, mutta olen ollut onnellinen, kun olen saanut tehdä näin arvokasta työtä”, Lehmussaari hymyilee, vaikka hänen työmaansa vanhassa teollisuushallissa on kylmä ja pölyinen tiili- ja kivikasa. (30)

8.2.3 Vanhuus ja viisaus – kokemuksen diskurssi

Kirjoituksissa iän karttumiseen liitetään kokemus. Pitkään ikään ja kokemukseen taas liitetään lähes itsestään selvästi lisääntyneet tiedot, taidot ja viisaus. Viisaus ”kumpuaa” itsestään, sitä ei tarvitse etsiä. Ihmisen täytyy olla ”kuuro ja sokea”, jos tiedot eivät lisäänny iän myötä.

Einari Vidgrénistä kumpuaa kokemusta ja kansanviisautta.(76)

Olen ehtinyt aika vanhaksi tässä naisten ja miesten maailmassa, ja olisin kuuro ja sokea, jos en olisi tehnyt havaintoja niistä eroista, joita on sukupuolten välillä (...) (45)

Usein pelkästään pitkän uran tai pitkän elämän mainitseminen riittää perustelemaan henkilön kyvykkyyttä. Pitkää uraa kunnioitetaan ja se on jo itsessään ansio ja myönteinen asia. Uran kesto mainitaan lähes aina tai pitkään kokemukseen ainakin viitataan.

Reilut 30 vuotta huippu-urheilussa toimineen Kantolan päätehtävänä on luoda purjehtijoille täysin uusi valmennussysteemi. (2)

Haukkavaara sanoo ammentaneensa mietelmät aikaisemmasta elämäkokemuksestaan. (29)

Lehmussaarella on pitkä kokemus kaupunkimiljöön säilyttämisestä. (30)

län mukanaan tuomasta kokemuksesta, tiedoista ja taidoista puhutaan erityisesti jutuissa, joissa on kyse vanhenevista työntekijöistä. Vanhenevan työntekijän tiedot ja taidot todetaan myös tällöin itsestään selvänä asiana. Kokemuksen ja viisauden arvostus tuodaan voimakkaasti esiin, mutta se jää lähinnä mainitsemisen tasolle. Tiedoista ja taidoista ei kuitenkaan puhuta henkilökohtaisena ominaisuutena, vaan lähinnä hyödykkeenä, jota voidaan siirtää sukupolvelta toiselle. Arvostus ilmeneekin lähinnä huolena siitä, miten tuo vanhenevan henkilön arvokas kokemustieto saataisiin hyödynnettyä.

Jaksamisohjelma esittää useita keinoja, joilla ikääntyneiden eli yli 55-vuotiaiden työntekijöiden kokemus saataisiin koko työyhteisön käyttöön. Projektijohtaja Tuulikki Petäjaniemen mukaan vanhempien työntekijöiden kokemus on arvokas pääoma (...). (55)

Stora Ensolla päätettiin ottaa ikääntyvien taidot käyttöön. Koneenhoitaja Tapani Suurosella, 55, tulee ensi kesänä täyteen 39 vuotta aaltopahvikoneella Stora Enso Packagingin Lahdentehtaalla. Miehestä tehtiin kouluttaja, koska työnantaja ei halunnut päästää perusteellista työkokemusta konkarin mukana eläkkeelle. (56)

Lisäksi heti sodan jälkeen syntyneet veisivät mukanaan valtavasti kokemusta ja tietoa joka pitää saada siirretyksi työpaikkojen ja nuorten työntekijöiden pääomaksi. (75)

Kokemuksen siirto tapahtuu usein niin, että vanhemmasta henkilöstä tehdään esimerkiksi kouluttaja. Kokemuksen diskurssissa vanha on mestari ja nuori oppipoika.

Nuori ja vanha työntekijä voidaan liittää yhdessä työskenteleväksi tukipariksi. (...) Perinteistä mestarin ja kisällin mallia muistuttava mentorointi hyödyttää paitsi ohjaajaa ja ohjattavaa myös työnantajaa. (75)

Tämän ”mestari ja kisälli” piirteen voi huomata myös laajemmin. Vanhempi henkilö ottaa jutuissa usein ohjaajan, opettajan ja asiantuntijan roolin. Tämä tapahtuma ei ole kuitenkaan välttämättä tietoinen. Ohjaajan roolia ei erityisesti osoiteta vanhemmalle henkilölle, vaan se muodostuu lähes luonnostaan. Kirjoituksissa vanhenevat henkilöt antavat usein ohjeita ja kantavat huolta yhteiskunnallisista asioista, esimerkiksi nuorten terveydestä.

”Maalaus on kylmä, mutta sellainen meri usein on. Meri on kuin kissa, ei ollenkaan niin kiva ja pehmeä kuin luullaan. Se on kova vastustaja. Mereen pitää aina suhtautua kunnioittavasti”, merisotilas Raimo Häyrinen ohjeistaa. (31)

”Kyky ennakoida on kokemuksen mukanaan tuoma taito, jota yritän opettaa nuoremmillekin”, Suuronen pohtii. (56)

”(…) Sen huomaa osa-aikaeläkeläisistäkin. Eivät ne enää tyrkytä itseään hankalimpiin töihin vaan alkavat opettaa itselleen seuraajia.” (56)

Kokemus korostuu myös sanavalinnoissa. Juttujen henkilöiden sanotaan olevan erityisen merkittäviä ja ansioituneita, lähes sankareita. Pitkää kokemusta ja siihen liittyvää arvostusta tuodaan esiin käyttämällä esimerkiksi sanoja legenda, veteraani ja konkari.

Miehestä tehtiin kouluttaja, koska työnantaja ei halunnut päästää perusteellista työkokemusta konkarin mukana eläkkeelle. (56)

Yksi popmusiikin merkittävimmistä vaikuttajista, tuottajista ja lauluntekijä Spector nousi musiikkilegendaksi 1960-luvulla. (4)

Tämän ja viimevuosikymmenen aikana veteraanionkija on erikoistunut mateiden pyyntiin. (66)

Edellä mainittuja sanoja käytetään usein puhuttaessa taiteilijoista, urheilijoista ja tavallisista kansalaisista. Silloin, kun jutun kohteena on poliittinen henkilö, ei puhutakaan konkareista tai veteraaneista. Ne korvataan asiallisilla faktatiedolla ja luetteloilla ansioista. Kirjoitukset ovat myös tyyliään kautta linjan hyvin asiallisia ja usein myös huumorittomia. Onnittelujuttujen yhteydessä käytetään “faktalaatikkoa”, jossa on lueteltu kaikki tiedot henkilön urasta tarkkoine vuosilukuineen ja titteleineen.

Raimo Tammilehto, 60. Raimo Tammilehto syntyi 5. helmikuuta 1943 Tuusulassa. Hän tuli ylioppilaaksi Hyvinkään yhteiskoulusta 1962 ja valmistui agronomiksi 1969. Valmistuttuaan hän meni töihin Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliittoon, jossa hän työskenteli ensi tutkimussihteerinä ja myöhemmin talous- ja sosiaalipoliittisen osaston johtajana. Osuuspankkien Keskuspankin johtokuntaan hänet kutsuttiin 1985. Hän vastaa pankissa maa- ja metsätaloussektorista. Sotilasarvoltaan hän on kapteeni.(1)

8.2.4 Ikä tuo varmuutta – ylpeyden diskurssi

Ylpeyden diskurssi lähenee jossain määrin kokemuksen diskurssia. Se viestii myös tavallaan viisaudesta ja asiantuntemuksesta, joka syntyy kokemuksen ja iän karttumisen myötä. Se on kuitenkin tunnelmaltaan hieman erilainen. Ylpeyden diskurssia tuottaa useammin vanhempi puhuja itse ja näkyy kehuina ja itsevarmuutena, ei niinkään faktoina tai vuosilukuina. Kokemus, viisaus ja tieto esitetään henkilökohtaisempina ominaisuuksina. Ylpeyden diskurssissa työ tai mennyt ura ei olekaan se merkitsevin ylpeyden aihe ja suurin saavutus, vaan ylpeyden aihe voi olla hyvinkin pieni asia. Usein ylpeyden aihe on harrastus tai muut sillä hetkellä tärkeät asiat. Vaikka ylpeyden diskurssi lähenee kokemuksen diskurssia, voi siitä löytää myös vastakkaisia elementtejä. Kokemuksen diskurssissa viisaus liittyy lähes itsestään selvästi kokemukseen ja vanhenemiseen. Ylpeyden diskurssissa viisautta sitä vastoin tuotetaan lähes tietoisesti. Sen viesti on usein, että minä osaan ja tiedän, siksi koska olen kokenut ja tehnyt niin paljon. Tai päinvastoin, että minä osaan ja tiedän, eikä ikä ole edes este.

”Mateella on kulkureittinsä. Ne kun tietää, niin kalaa nousee. Ei tästä kauan ole, kun yhdellä kalastuskerralla sain 26 kiloa mateita (...).” (66)

Haukkavaara on ollut intohimoinen sukeltaja, mutta siitä harrastuksesta piti luopua. ”Olen kai minä (yhteensä) maapallon ympäri sukeltanut.” Eläkepäivinänsä Haukkavaara on rakentanut yhden talon Hauholle ja harrastanut aamumietintää. Aamupäähkäilyn tuloksena on syntynyt 2300 mietelmää. ”Minä mietiskelin myös työurani aikana aamulla tulevan päivän töitä. Nyt minä olen harjoittanut samaa aamuyöllä kolmesta viiteen.(29)

Perämoottorikorjaamon jokainen esine on yli 50 vuotta vanha. Korjaamon tavaroita ei enää ole saatavana mistään. ”Tätä ei voi kukaan muu maailmassa enää koota”, Häggblom sanoo.(60)

8.2.5 Vanheneminen muuttaa ihmistä – muutoksen diskurssi

Muutoksen diskurssissa ajatuksena on, että vanheneminen muuttaa ihmistä. Ikä määrittelee ihmisiä ja tekee heistä erilaisia. Muutoksen diskurssi näkyy erityisen hyvin, kun puhutaan eri-ikäisten johtamisesta. Tämä viestittää samalla sitä, että eri-ikäiset ovat erilaisia. Heitä tarvitsee tästä syystä esimerkiksi johtaa eri tavalla. Lisäksi diskurssissa puhutaan erilaisuuden hyväksymisestä, hyödyntämisestä ja arvostamisesta.

Erilaisuudella viitataan tällöin muun muassa eri-ikäisyyteen. Ikää pidetään ihmisiä erottavana tekijänä, sitä vastoin samanikäisten erilaisuudesta ei niinkään puhuta.

Onnistuneesta eri-ikäisten johtamisesta sekä kokemustiedon siirtämisestä nuorille työntekijöille puhutaan monen muun tärkeän seikan ohella tuoreessa hallituksen jaksamisohjelman viime vuoden seurantaraportissa. Sen mukaan ei riitä, että ihmisten erilaisuus hyväksytään, vaan sitä on myös hyödynnettävä. Johtajan on keksittävä eri-ikäisten, eri sukupuolta ja etnistä alkuperää olevien sekä muuten yksilöllisten ihmisten vahvuudet, joita hyödynnetään ja puutteet, joita korjataan. (75)

Filatovin mielestä työpaikoilla esimiehet ovat avainasemassa kehittämässä erilaisuutta arvostavaa työilmapiiriä (55)

Vanhetessa tapahtuva muutos korostuu suhteessa nuorempiin. Nuoria esimerkiksi verrataan ”nälkäisiin” ja vanhoja ”kylläisiin”. Myös ihmisen ääni voi olla erilainen vanhempana tai rooli muuttua iän myötä. Vanhat ja nuoret saatetaan asettaa vastakkain, jolloin esimerkiksi menestys selittyy nuoremmalla iällä.

Risto Fredriksson jäi ensimmäisten joukossa eläkkeelle pankin dealing-salista. Valuuttakauppa on nuorten ja nälkäisten työtä, mutta Risto Fredriksson on 61-vuotias, harmaahiuksinen ja ihan kylläisen näköinen. Siitä huolimatta hän vielä eilen perjantaina osti ja myi valuuttoja. Tänään Fredriksson on eläkeläinen (28)

Hänen äänensä ei ole enää aivan yhtä puhdas kirkas ja virheetön kuin keski-ikäisenä, mutta menee edelleenkin täydestä. (15)

Nyt kypsässä iässä Salmisen rooli näyttää muuttuvan(63)

Muutos saattaa liittyä arvoihin, asenteisiin ja tunteisiin, jolloin erilaisten asioiden todetaan tulevan tärkeämmiksi kuin ennen. Hiljenemiseen ja rauhoittumiseen viitataan usein. Ne eivät välttämättä seuraa automaattisesti iän mukana, vaan ne myös ovat tietoisesti toivottuja ja odotettuja asioita.

Yksi aamuyön mietteistä on: Mitä vanhempi, sitä vallanhimoisempi. ”Niin, ettekös näe. Minähän olen vallanhimoinen. Kutsuin teidät tänne kunnantalolle itseäni kuulemaan” (...) (29)

Hän nauttii, kun saa vuosien kiertelyn jälkeen olla kotikylässä.”(...) Ihminen hiljenee vanhetessaan”, hän naurahtaa. (11)

Mikko Hyvärinen hiihtelee mielikseen. (...) ”Tullee hiihdeltäessä vuodessa usiampia satoja kilometrejä. Minne? Ei minnekään.” Toisen Järvisen kärki on vähän rispaantunut, mutta toimivat pelit.(53)

”Näin vanhempana haluan harjoitella erilaisia asioita kuin ennen. Yritän etsiä soittimesta parasta mahdollista ääntä ja olla musiikin palvelija.” (21)

Ajatus vanhenemisen myötä tapahtuvasta muutoksesta tulee esiin myös erään vanhenevan henkilön hieman ristiriitaisessakin haastattelussa. Ensinnäkin hän kertoo millä tavoin ikääntyvät jaksaisivat paremmin töissä ja tuo esiin yleisesti toistettuja keinoja, kuten sopivien tehtävien löytäminen ja ikääntyvien arvostaminen työpaikoilla. Haastattelun lopuksi haastateltava kuitenkin kyseenalaistaa uskonsa keinojen toimivuuteen. Kysymys onkin siitä, että ”työn merkitys vähenee iän myötä” ja hän on myös itse jäämässä eläkkeelle myönteisestä työvireestä huolimatta.

Ikääntyneet jaksavat Suurosen mielestä kauemmin työssä, jos heille löytyy sopivia tehtäviä ja jos heidän kokemustaan arvostetaan. (...) Suuronen pitää itseään onnekkaana löydettyään kouluttajan roolin viimeisiksi työvuosikseen. Hänestä pahinta olisi joutua heittopussiksi ja hanttihommiin. Myönteisestä työvireestä huolimatta Suuronen aikoo jäädä ensi kesänä työttömyyseläkkeelle. (...) ”Työn merkitys vähenee tässä iässä. Sen huomaa osa-aikaeläkeläisistäkin. Eivät ne enää tyrkytä itseään hankalimpiin töihin vaan alkavat opettaa itselleen seuraajia.” (56)

8.3 Ulkopuolinen vanhuus

8.3.1 Ulkopuolisen vanhuuden diskurssit

Ulkopuolisen vanhuuden diskursseille ominaista on se, että ne esittävät vanhukset ulkopuolisina, ”toisina”. Tämä näkyy siinä, että ulkopuolisen vanhuuden diskursseja tuottavat muut kuin vanhat itse tai ainakin vanhuudesta puhutaan muiden kuin vanhusten itsensä näkökulmasta. Vanheneminen näyttäytyy ongelmana, joka pitäisi ratkaista ja vanhukset ovat toimenpiteiden passiivisia kohteita..

Olen nimennyt kaksi diskurssia ulkopuolisen vanhuuden diskursseiksi. Ensimmäinen on *ongelmadiskurssi*, jossa vanhukset ja vanheneminen nähdään haasteeksi tai ongelmaksi, joka vaatii ratkaisua. Puhe on hyvin talouspainotteista ja ongelmia luodaan myös sukupolvien välille. *Heikkouden diskurssissa* vanhuuden ajasta puhutaan muun muassa sairautena, heikkoutena, oppimattomuutena ja vanhuksista ulkopuolisina ja tuottamattomina. Vanhuuden aikaan ei koeta liittyvän haasteita tai uuden aloittamista.

8.3.2 Vanhat haasteena – ongelmadiskurssi

Ongelmadiskurssissa äänessä ovat poliitikot, päättäjät ja asiantuntijat. Näkökulma vanhuuteen on ongelma-keskeinen ja talouspainotteinen. Vanheneminen ja vanheneva väestö aiheuttaa ongelmia. Ongelma vaatii myös ratkaisua ja ongelmapuheelle tyypillistä onkin ratkaisuehdotusten antaminen. Vanhustyöväestön kasvusta seuraavat kustannusten lisääntymiset ja taloudelliset ongelmat todetaan itsestään selvinä totuuksina. Ne ovat ”tiedossa olevia totuuksia” tai ”tosiasioita”. Syitä tai taustoja ongelmille ei selvitetä. Ongelman olemassaoloa ei myöskään kyseenalaisteta. Ongelmadiskurssista on tullut jopa niin itsestään selvä osa päättäjien puhetta, että tärkeitä eivät enää ole vanhustenhoito tai vanhukset, vaan nimenomaan ”vanhustenhoidon ongelmat”.

Äänestäjien tärkeyslistat ovat hyvin toistensa kaltaisia puoluekantaan katsomatta sairaiden ja vanhusten hoidon ongelmat, huumeet ja lastenkasvatus ovat korkealla kaikkien suurten puolueiden äänestäjien listoilla. (7)

Suomen itsenäisyyden juhluvuoden rahaston Sitran raportti ”Seniori-Suomi” sisältää jo tiedossa olevia totuuksia. Suomen huoltosuhde, lasten ja eläkeläisten lukumäärän suhde työikäisten lukumäärään, vinoutuu. Väestön ikääntyminen merkitsee sosiaali- ja terveysten kasvu. (...) Yllä olevat tosiasiat ja näkemykset on kirjattu jo lukemattomiin mietintöihin, selvityksiin, tutkimuksiin ja raportteihin. (36)

Ongelmadiskurssille tyypillisiä ovat metaforiset vertaukset. Vertaukset ovat varsin uhkaavia. Vanhuutta verrataan esimerkiksi haasteeseen, pommiin, paineeseen, vaaraan, riskiin, suureen työsarkaan ja uhkaan. Suuret ikäluokat suorastaan rynnistävät eläkkeelle, ikään kuin villiintynyt ja hallitsematon karjalauma.

Suomalaisen hyvinvointivaltion tulevaisuutta vaanii vaara. Ei, nyt ei tarkoiteta työttömyyttä, vanhenevaa väestöä tai veronalennuspaineita.(71)

Ajan mittaan isoimman riskin muodostaa vinoutunut väestöpyramidi sekä siihen sisältyvä eläkepommi. Niistä on puhuttu paljon eikä Sipilän mukaan turhaan.(34)

Suurten ikäluokkien rynnistys eläkkeelle uhkaa pistää sosiaaliturvamme sekaisin. (70)

Pommi vaatii purkamista, riski hallintaa ja uhka torjuntaa Ongelmadiskurssi sisältääkin usein ratkaisuehdotuksia. Ehdotukset jäävät kuitenkin melko epämääräisiksi ja yleiselle

tasolle. Toimija ja ratkaisuehdotuksen toimeenpanija jäävät myös epäselviksi. Toimintaverbit ovat passiivimuotoisia, eikä toiminnan toteuttajaa mainita. Puhutaan vain siitä, kuinka tilaa pitää raivata, pitää varautua, ei voi päästää, otetaan, satsataan, tehdään, laitetaan ja niin edespäin. Arvoitukseksi jää kuka raivaa, varautuu ja tekee. Toisaalta toimijoina saatetaan mainita yleensä suomalaiset tai Suomi.

Vanhukset tarvitsevat kohta paljon palveluja, joten julkiseen talouteen pitää raivata tilaa. (...) Myös Sipilän mukaan vanhenevaan Suomeen pitää varautua. (70)

”Suomi ei selviä ikääntymisen aiheuttamista kasvavista menopaineista kireällä varoituksella vaan uusilla toimintatavoilla ja julkisen talouden tehostamisella”, Ojala sanoi.(62)

On pohdittava, kuinka yhä pienemmäksi hupeneva työssä käyvä joukko saadaan pitämään huolta yhä kasvavasta eläkeläisten määrästä. Otetaan lisää lainaa? Nostetaan veroastetta? Myydään valtion omaisuutta? Vähennetään palveluja? Avataan rajat siirtolaisille? Satsataan syntyvyyden kasvuun? Tehdään jotain muuta, mitä? Yksinkertaisiin kysymyksiin ei ole yksinkertaisia vastauksia.(71)

Ongelmadiskurssissa ongelmia rakennetaan myös sukupolvien välille. Vanhat kuluttavat hyvinvointia, nostavat hyvää eläkettä ja käyttävät palveluita. Hyvinvointivaltionkin tulevaisuus vaarantuu eläkeläisten määrän kasvaessa. Työntekijöitä muistutetaan maksajan ja huolenpitäjän roolista. Tilanteen tekee vielä uhkaavammaksi se, että maksajana on nimenomaan ”pätkätyösukupolvi”.

On pohdittava, kuinka yhä pienemmäksi hupeneva työssä käyvä joukko saadaan pitämään huolta yhä kasvavasta eläkeläisten määrästä. (71)

Järjestelmän rahoittajat, työssä käyvät, ovat tiukoilla kasvavista vanhuspalveluista koituvien kulujen, hyvien eläkkeiden, muuttoliikkeen ja globaalien talouden kanssa. (...) Pätkätyösukupolven niskaan kaatuvat eläkemaksut ja verotaakka voivat johtaa ikäryhmien väliseen yhteenottoon. ”Vaikka nuoren polven solidaarisuus on tähän mennessä riittänyt, nyt on käsillä uusi tilanne.”(34)

Kyselyissä huomattava enemmistö vastaajista on pitänyt hyvinvointivaltiota hintansa arvoisena. Mutta kuinka kauan? Ääni kellossa saattaa muuttua, kun eläke- ja terveystulot kasvavat lähivuosina.(71)

Eläkkeeseen suhtautuminen on ristiriitaista. Toisaalta eläkettä verrataan esimerkiksi ”herkkuun” tai ”valtaisaan rahakasaan” ja työssäkäyvien todetaan olevan tiukoilla ”hyvien eläkkeiden” kanssa. Kirjoittaja saattaa kuitenkin lopuksi kumota kaikki

aikaisemmat uhkakuvansa viittaamalla siihen, että eläkkeen rahoitus on terveellä pohjalla ja muistuttamalla, että eläke on ansaittu palkka työurasta.

Eläke on kallista herkkua Kun 65-vuotias suomalainen saa työeläkkeenä noin 60 prosenttia palkastaan, hän kuvaannollisesti istahtaa valtaisan rahakasan päälle. (...) Eläketurvan rahoitukselle ikärakenteen voimakas muutos on vakava haaste. Suomessa eläkkeiden euromäärät eivät ole kansainvälistä huippua, mutta turva on hyvätasoinen ja tasapuolinen. Rahoitus on terveellä pohjalla. Maksuja ei ole tarvis oleellisesti korottaa tulevinakaan vuosikymmeninä. Tiedossa ei ole parempaa tapaa, millä pitkän työuran tehneelle työntekijälle annettaisiin noin 10 vuoden palkkaa vastaava eläke-etuus. (42)

Taloudellinen näkökulma hallitsee ongelmapuhetta. Eläkeläisten aktiivisuus ja vaatavuus näyttävät ongelmallisena, koska ne aiheuttavat kuluja yhteiskunnalle. Vanhat ovat myös tuottamattomia. Tämä tarkoittaa siis ongelmadiskurssissa sitä, että heidän ”huoltonsa” ei tuota voittoa.

Panostetaan siihen, josta tiedetään tulevan voittoa. Rahaa laitetaan päivähoidon, koulutukseen ja tutkimukseen. Sen sijaan vanhustenhuolto heikkenee.

Silloinkin, kun hyviä puolia tuodaan esiin, näkökulma on taloudellinen. Vanhukset pystyvät tulevaisuudessa maksamaan palveluita myös itse ja toisaalta vanhusten palvelujen tuottaminen voi olla myös mahdollisuus kansantaloudelle. Mahdollisuus ei kuitenkaan ole vanhoissa ihmisissä itsessään, vaan heille suunnatuissa palveluissa tai niissä ihmisissä, jotka tuottavat näitä palveluja.

Tulevat eläkeläiset poikkeavat aikaisemmista vuosikerroista. Heitä on paljon, heillä on paremmat eläkkeet ja parempi terveys. ”Siksi vanhustenpalvelutkaan eivät voi olla enää tällaista kommunistista yhteiskuntaa, jossa jokainen saa samat palvelut ja kaiken ilmaiseksi”, sanoo Soininvaara. Vanhukset ovat tulevaisuudessa aiempaa aktiivisempia ja vaativampia, mutta toisaalta he maksavat yhä suuremman osan palveluistaan omilla rahoillaan.(70)

Ikääntyneiden palvelut voisivat olla myös vientituote. (36)

Sitran raportin johtopäätökset korostavat jälleen sitä, miten suuri työskäri ikääntyneiden ihmisten palveluiden tuottamisessa on. Alan haasteet, tarve uuteen teknologiaan, tuottavuuden nousuun ja uusiin menettelytapoihin, ovat suomalaiselle kansantaloudelle myös suuri mahdollisuus. (36)

Ongelmadiskurssi näkyy myös vanhenevien työntekijöiden kokemustiedon käyttöönotosta kertovissa jutuissa, vaikka se osittain kätkeytyy juttujen myönteiseen

tyyliin ja ilmapiiriin. Ongelmadiskurssi on tällöin hieman erilainen kuin edellä. Ongelmaksi ei nimetäkään suoraan vanhenevia työntekijöitä, vaan ongelma voi olla myös siinä miten heihin suhtaudutaan. Tällöin ei myöskään puhuta pommeista tai vaaroista, eikä samanlaisia uhkakuvia rakenneta kuin edellä. Ainoa asia, mikä kielii ongelman olemassaolosta, ovat ratkaisuehdotukset. Puhutaan esimerkiksi siitä, miten saada ikääntyvä työntekijä pysymään työssä tai miten osaamista siirretään. Ongelma voi olla myös se, että vanhempi työntekijä saattaa tuntea itsensä tarpeettomaksi tai vähätellyksi tai se, että ammattitaito tarvitsee päivitystä.

Työssä pysymistä tulisi edistää varhaisella kuntoutuksella, työolojen järjestelyillä ja osa-aikaisen työnteon edistämällä silloin, kun näillä keinoilla ikääntynyt eli yli 55-vuotias työntekijä saadaan pysymään kauemmin työkykyisenä. Työelämässä jaksamista pitäisi tukea, kun työkyky on jo heikentynyt.(44)

Väki alkaa helposti sairastella ja miettii eläkkeelle pyrkimistä, jos se tuntee itsensä tarpeettomaksi ja vähätellyksi. Ikääntyvien työkykyä – sekä fyysistä että henkistä – on jo vuosia pyritty pitämään yllä erilaisin ohjelmin, ja ammattitaitoa on päivitetty koulutuksella.(75)

Eriyksen tärkeää on estää suurten ikäluokkien sijoittuminen eläkeputkeen odottamaan työttömyyseläkettä. (44)

8.3.3 Vanha ja sairas – heikkouden diskurssi

Heikkouden diskurssi on ensimmäinen tähän asti esittelemistäni diskursseista, jossa terveyspuhe tulee esiin. Kuten jo teoriaosuudessa totesin, vanhuus ja sairaus ovat usein saaneet ihmisten mielissä saman hahmon. Myös tässä aineistossa vanhuus yhdistyy sairauteen, mutta myös heikkouteen, tuottamattomuuteen tai oppimattomuuteen. Esimerkiksi silloin, kun tehtävä on ”huippuvaativa”, on epävarmaa riittääkö veteraanin kunto ja kyvyt sitä hoitamaan. Terveiden rapistuminen, heikkous ja sairastuminen yhdistyvät vanhenemiseen. Heikkouden diskurssia tuottavat yleensä muut kuin vanheneva henkilö itse.

Whalea vaivaavat rapistuva terveys ja menneisyyden haamut (35)

Raaka keikka (...) kertoo veteraanipoliisista (Carter), joka saattaa arvioida kykynsä ja kuntonsa väärin ryhtyessään huippuvaativaan tehtävään. (9)

(...) keski-ikäisiä kiinnostanee, miten aika ja käytön puute saavat ne [aivot] rapistumaan. (14)

(...) lisääntymiskyky heikkenee sekä miehillä että naisilla. Iän karttuessa siemennesteen määrä väheni 0,03 millilitraa vuotta kohden ja siittiöiden kyky liikkua väheni kolme prosenttia vuodessa.(24)

Heikkouden diskurssi näkyy myös silloin, kun vanhaa ihmistä käytetään esimerkin tavoin. Kun puhutaan tyypillisestä päivystyksen tai sairaalan potilaasta, rikoksen uhrista tai saattohoidon kohteesta, esimerkkinä käytetään usein vanhusta. Kirjoituksen sanomaa tehostetaan ja dramatisoidaan mainitsemalla esimerkin vanhuksen olevan hauras tai vaikeahoitoinen. Rikos tuntuu ehkä vielä epäoikeudenmukaisemmalta ja raaemmalta silloin, kun sen kohteena mainitaan vanhempi ihminen.

Kun kyseessä on pitkän sairastamisen jälkeinen kuolemaa edeltävä vaihe – kuten usein on kyse vanhusten pitkäaikaishoidossa – päätös [saattohoidosta] voidaan tehdä terveystieteiden keskuksella. (58)

”Tiedätkö missä nyt olette?”, hoitaja kysyy vanhukselta, joka on juuri tuotu ambulanssilla Marian päivystys poliklinikalle Helsingissä. ”En tiedä”, hauraanomainen rouva vastaa vällyjen alta. Rouva jää vuoteeseen odottamaan ensihoitoa.(25)

Sairaalan potilaista suurin osa on vaikeahoitaisia vanhuksia. (17)

Myöhemmin keväällä, koulujen päättäjäsiviikonloppuna, 17-vuotias poika surmasi kaksi kuusissakymmenissä ollutta miestä ja pahoinpiteli iäkkään naisen sairaalaan. Kaverit katselivat vierestä.(51)

Yksinäisyys, ulkopuolisuus ja elämänhalun puute yhdistetään vanhenemiseen. Eläkeläisten kuvataan putoavan lähes itsestään selvästi kehityksen vauhdista ja jutussa mainittu ”heikko indeksi” lähinnä vain nopeuttaa tätä tapahtumaa.

Whale on traaginen hahmo, kaksinkertainen ulkopuolinen. Vanhuus tekee elämänhalusta ja himosta vierasta eikä julkihomolla ollut suvaitsemattomalla 50-luvulla helppoa. (35)

”Heikko indeksi pudottaa eläkeläiset kehityksen vauhdista jo suhteellisen lyhyellä aikajänteellä”, liitto toteaa. (69)

Myös yksinäisyys vaivasi. Ikätoverien joukko harveni vuosi vuodelta. (68)

Heikkouden diskurssissa vanhuksat ovat toimenpiteiden passiivisia kohteita. Vanhuksille annetaan lääkkeitä, heille järjestetään ohjelmaa, heidät laitetaan jonnekin

tai heidän hoitonsa ”toteutus” tapahtuu jossain. Vanhustenhuollon sijaan saatetaan puhua vanhustenhuollosta tai ”vanhustenhuoltolaitoksesta”.

Rahaa laitetaan päivähoitoon, koulutukseen ja tutkimukseen. Sen sijaan vanhustenhuolto heikkenee. (34)

Saattohoidon toteutus tapahtuu (...) vanhustenhuoltolaitoksissa tai erityisesti saattohoitoon erikoistuneissa yksiköissä. (58)

(...) vanhuksille yleisesti annettavat lääkkeet saattavat heikentää potilaan vointia dramaattisesti. (33)

Sisar Jennifer Anne tietää, miten iäkkäille järjestetään ohjelmaa. (37)

”Täytyy olla kuitenkin tarkkana, mihin taloon [vanhainkotiin] vanhempansa laittaa”, hän muistuttaa. (37)

Eläkkeelle jäämiseen tai vanhenemiseen ei koeta liittyvän kunnianhimoa, pikemminkin vanhat ovat ”kylläisiä”. Uuden aloittaminen vasta vanhemmalla iällä on poikkeuksellista. Vanhuuteen ei ajatella liittyvän uuden aloittamista. Tämä näkyy esimerkiksi siten, asiat pitäisi saada tehtyä ennen eläkkeelle ”joutumista”. Sen jälkeen voi ilmeisesti olla liian myöhäistä.

Nyt ajattelin rykäistä ja saattaa keskenjääneet asiat valmiiksi ennen kuin joudun eläkkeelle. Kyllä ihmisen yksi väitöskirja pitää elämässä tehdä. (13)

Valuuttakauppa on nuorten ja nälkäisten työtä, mutta Risto Fredriksson on 61-vuotias, harmaahiuksinen ja ihan kylläisen näköinen. (28)

Tasa-arvon opettelu eläkeiässä alkaa olla myöhäistä. (71)

8.4 Olematon vanhuus

8.4.1 Olemattoman vanhuuden diskurssit

Olemattoman vanhuuden diskurssit eivät suinkaan tarkoita sitä, että näitä diskursseja ei vanhuuteen liittyisi. Olematon tarkoittaa sitä, että näille diskursseille on tyypillistä niin sanotun ei-vanhuuden kuvaaminen. Puhutaan siitä, miten olla ei-vanha ja miten

vanhuuden voi välttää omalla toiminnallaan. Olemattoman vanhuuden diskurssi tarkoittaa myös sitä, ettei vanhana olemisesta puhuta. Ei puhuta esimerkiksi eläkkeellä olemisesta, vaan siitä, millaista oli ennen eläkkeelle jäämistä. Näiden diskurssien perusteella ihminen tuntuu lähes katoavan yhteiskunnasta eläkkeelle jäädessään ja vanhentuessaan.

Olemattoman vanhuuden diskursseihin kuuluu kaksi diskurssia. *Aktiivisuuden diskurssi* liittyy aktiivisuuden ja terveyden voimakkaasti yhteen. Aktiivinen ja terve ihminen ei ole myöskään vanha. Edes sairauden olemassaolo ei vaikuta välttämättä terveyden kokemukseen. Se tulee lähinnä esiin tekijänä, joka yrittää estää aktiivisena olemista. *Poistumisen diskurssi* viittaa vanhuuteen ikäkautena, jolloin poistutaan jonkin toiseen maailmaan pois siitä yhteiskunnasta, jossa esimerkiksi työssäkäyvät ihmiset ovat. Eläkkeelle jääminen vaikuttaa olevan juuri se portti, jonka kautta vanhuuteen poistutaan.

8.4.2 Terve ja aktiivinen – aktiivisuuden diskurssi

Aktiivisuuden diskurssi on toinen diskurssi heikkouden diskurssin lisäksi, jossa terveys vanhuudessa tulee esiin. Aktiivisuuden diskurssi ei puhu vanhana olost, vaan lähinnä siitä, miten ei olla vanhoja. Tällöin aktiivisuus esitetään keinona, jolla voi vanhuutta ehkäistä. Eläkkeellä olemista ei pidetä aktiivisuutena. Kirjoituksissa tämä eläkkeellä olon ja aktiivisuuden erottelu näkyy selvästi mutta-sanan käyttönä. Henkilön kerrotaan jääneen eläkkeelle, ”mutta” pysyneen aktiivisena. Usein kirjoitetaan myös, ettei aktiivinen, harrastava ja toimiva eläkeläinen ”viihdy” eläkkeellä tai ei ”malta pysyä” eläkkeellä.

OK:n entinen valmennuspäällikkö ei viihdy eläkkeellä. Vuodenvaihteessa Suomen olympiakomitean valmennuspäällikön paikalta eläkkeelle jäänyt Heikki Kantola, 60, ei ole malttanut pysyä päiväkään erossa suomalaisesta huippu-urheilusta. (2)

Hän on jäänyt eläkkeelle, mutta jatkanut työskentelyään osa-aikaisena projektitutkijana Kansanterveyslaitoksella. (48)

Hän jäi eläkkeelle Radion sinfoniaorkesterin soololistin paikalta 1991, mutta soittaminen jatkuu. (21)

Passiivisuus eläkkeellä on ikään kuin ennakko-oletus, itsestään selvyys, johon täytyy reagoida. Haastateltava ei tyydy osaansa, vaan tekee jotain voittaakseen pelätyn passivoitumisen. Hän mietiskelee, pelaa shakkia, kalastaa, ampuu, rakentaa taloja ja niin edespäin. Toimeliaisuutta korostetaan myös mainitsemalla saman, työelämän aikaisen, rytmin jatkuvan edelleen eläkkeelle jäämisestä huolimatta.

”Minä mietiskelin myös työurani aikana aamulla tulevan päivän töitä. Nyt minä olen harjoittanut samaa aamuyöllä kolmesta viiteen. Sen jälkeen minä nukun. Sitten voi olla tietokoneshakin vuoro.” (29)

Laamanen harjoittelee aamupäivisin ja jatkaa siten Radion sinfoniaorkesterissa oppimaansa ryhmiä: orkesteriharjoitukset pidettiin aamupäivisin. (21)

Mademiehen yö kuluu jäällä. Erkki Huhtaniitty, 75, kalastaa arkipäivinä ja ampuu viikonloppuisin.(66)

Eläkepäivinänsä Haukkavaara on rakentanut yhden talon Hauholle ja harrastanut aamumietintää. Aamupätkäilyn tuloksena on syntynyt 2300 mietelmää. (29)

Aktiivisuus liitetään hyvinvointiin ja terveyteen. Terveenä ja toimivana, aktiivisena, pysyminen on henkilön oma valinta ja oman toiminnan tulosta. Vanheneva itse on kirjoitusten perusteella terveytensä paras asiantuntija ja vanhenevat haastateltavat tuntuvat olevan hyvin perillä terveyteen liittyvistä asioista ja suosituksista. Toimettomaksi ei kannata jäädä, koska aivot saattavat ”haperoitua”. Edes umpihanki tai kylmä vesi, eivät aktiivisuutta estä.

Eläkeläisen ei Tuusulan entisen kunnanjohtajan Ahti Haukkavaaran, 77, mielestä kannata jäädä toimettomaksi. ”Siinä käy muuten niin, että aivot haperoituvat”(29)

”Kiinalaisten mukaan vanhuus lähtee nivelistä, ja taijin ensiharjoitukset hierovat nimenomaan pienten lihasten kiinnityskohtia. Toivon että taijin hyvä sanoma leviää kauttani. Ihmisen täytyy liikkua!”(21)

Umpihanki ei tosiihtijää pelota. (53)

Mutta – kova kalamies myös – entä verkoilla paljain näpein? ”Aina voi lämmitellä vedessä käsiään” (53)

Sairauden olemassaolo ei vaikuta terveyden kokemiseen. Sairaus on vähäinen asia, joka ei estä esimerkiksi työntekoa tai harrastamista. Sairaus tulee usein esiin sellaisessa

yhteydessä, jossa se on yrittänyt estää aktiivisuuden ja toimimisen. Esimerkiksi ammuntakilpailun huonoa menestystä selitetään sillä, että lääkäri oli tehnyt hoidossa virheen ja sairaus pääsi häiritsemään näkökykyä. Omaa asiantuntemusta terveytensä ja hyvinvointinsa suhteen vahvistetaan kertomalla, kuinka oma tieto terveydestä osoittautuu jopa lääkärin ohjeita paremmaksi.

”Viime vuonna lääkäri sanoi, ettei verenpainelääkkeitä tarvitse ottaa. Jätin lääkkeet pois ennen kilpailuja. Verenpaine oli 135/240. Enhän minä nähnyt taulujakaan kunnolla. Kilpailun jälkeen menin lääkärille, ja lääkkeet määrättiin takaisin. Nyt verenpaine on 80/160.”(66)

Rauno Tammilehdolla on rautainen terveys. Sairauden takia hän ei ole kertaakaan ollut poissa töistä. (1)

Sairaudelle ei anneta hevillä periksi, ”vielä ei lähdetä”. Vointi voi sairaudesta huolimatta olla mainio ja terveys hyvä. Hyvän terveyden korostaminen vaikuttaa olevan tärkeää ja se saatetaan tuoda esiin, vaikka jutussa ei muuten puhuttaisi terveydestä lainkaan.

Kuopiossa on jo asunto tulevien päivien varalta. Koskaan kun ei tiedä terveyttään. On hyvä ennakoida tulevat tilanteet. Mutta vielä ei lähdetä: ”Kuka sitä kotoaan.”(53)

Huhtaniitty, 75, ei herkästi hermostu. Kaksi kertaa mieheltä on henki lähtenyt, mutta elvytys toi sen taas takaisin. Harrastustoimintaan ”hengenlähdeillä” on ollut vain vähän vaikutusta. ”Kävin rajan takana sydämenleikkauksessa. Käveleminen tuli hieman hankalammaksi, kun polttivat takapuolen sähköelvytyksessä.”(66)

Jörn Donner voi mainiosti. Polvet toimivat ja syöpä on kurissa, ainakin nyt. Ja Siperia odottaa. (6)

Liikunta, aktiivisuus ja harrastukset kuvataan usein elämäntavoiksi. Tämä tarkoittaa sitä, että ne koetaan kokonaisvaltaisina, elämään kuuluvina asioina. Liikuntaa esimerkiksi ei harrasteta välttämättä pelkästään fyysisesti terveenä pysymisen takia, vaan se liittyy myös elämän asenteisiin ja mielialaan. Myös terveyttä vahingoittavat elämäntavat, kuten tupakka, ovat osa elämänasennetta. Niihin ei liity moralisoivaa tai terveystalkua. Tupakoinnin lopettamisen mainitaan johtuneen häpeästä, ei terveystalkuista. Terveys vanhuudessa on vahvasti elämänasenne ja mielentila.

”Taiji on minulle elämäntapa. (...) Toivon, että taijin hyvä sanoma leviää kauttani. Ihmisen täytyy liikkua!” (21)

Ja taas palaa! (...) Sytyttäessään viidettä savuketta tunnin sisällä Donner viittaa Isaiiah Berliniin ja sanoo olleensa aina enemmän kettu kuin siili. (...)
(6)

Hän kertoo olleensa aikoinaan intohimoinen tupakoitsija. Lopettaminen lähti pienestä häpeästä. (...) Lopettaminen antoi itseluottamusta: enhän minä niin heikko olekaan. Taiteilija joutuu luopumaan tietyistä asioista, usein nautinnoista, jos aikoo päästä taiteessaan pitkälle. ”Idolini, viulisti David Oistrach, ei sesonkiaikana juonut eikä polttanut, mutta piti sitten kesäisin kahden kuukauden loman ja juhli kunnolla.” Laamasellekin kaksijakoisuus on luontevaa: hän esittelee Ignatius de Loyolan kirjan Hengellisiä harjoituksia, mutta tunnustaa samaan hengenvetoon: ”Tykkään resuta hyvässä seurassa.” (21)

8.4.3 Elämää eläkkeellä – poistumisen diskurssi

Poistumisen diskurssissa vanhuuden tilalla voisi olla musta-aukko. Erityisesti eläkkeelle jäämisen jälkeen ihminen tuntuu katoavan jonnekin, josta hänen tietojaan ja taitojaan ei enää saada käyttöön ja hyödynnettyä. Poistumisen diskurssi näkyy myös siten, ettei eläkkeellä olostai tulevaisuudesta eläkkeelle jäämisen jälkeen juuri puhuta.

Erityisesti vanhenevista työntekijöistä kertovat jutut puhuvat kokemuksesta asiana, joka katoaa ihmisen jäädessä eläkkeelle. Tiedot ja taidot täytyisi hyödyntää ja siirtää nuoremmille ennen kuin ne ”häviävät”. Yksi väitöskirjakin pitäisi elämässä tehdä, ennen kuin joutuu eläkkeelle. Eläkkeellä olon koetaan estävän uuden aloittaminen.

(...) kokemus on arvokas pääoma, joka häviää erityisesti suurten ikäluokkien jäädessä eläkkeelle. Siksi kokemustiedon siirtoon annetaan eväitä monissa hankkeissa. (55)

Miehestä tehtiin kouluttaja, koska työnantaja ei halunnut päästää perusteellista työkokemusta konkarin mukana eläkkeelle. (56)

Nyt ajattelin rykäistä ja saattaa keskenjääneet asiat valmiiksi ennen kuin joudun eläkkeelle. Kyllä ihmisen yksi väitöskirja pitää elämässä tehdä. (13)

Työelämän ja työikäisten vahva näkökulma näkyy siinä, että eläkkeellä olevat eivät tunnu olevan samalla tavalla tavoitettavissa kuin muut ihmiset. Vanhuuseläkkeellä oleva täytyy ”kaivaa esiin” ja ”jopa” eläkkeellä olevia on kannustettava työntekoon.

Piileviä työvoimaresursseja on kaivettava esiin etenkin työttömien, opiskelijoiden ja vajaakuntoisten – jopa vanhuuseläkkeellä olevien keskuudesta. (44)

Henkilön eläkkeelle jäämiseen tai eläkkeellä olemiseen viitataan lähes aina. Se on kuitenkin usein sivuhuomautus, jota ei käsitellä sen enempää. Eläkkeellä olosta ei juuri puhuta. Entinen ura ja menneisyys tuntuvat olevan ne asiat, jotka tekevät ihmisestä merkittävän ja mainitsemisen arvoisen. Eläkkeellä olevan henkilön entinen ammatti esimerkiksi mainitaan lähes poikkeuksetta.

Eläkkeellä oleva kuvaamataidon opettaja ja turkulainen miljööaktivisti Erkki Lehmussaari, 61 (...) (30)

Liimatainen on pari vuotta sitten eläkkeelle jäänyt metallimies. (49)

Entinen kunnanjohtaja lahjoitti aamuajatuksensa Tuusulalle. (29)

9 POHDINTA

Tutkimustulosten tarkastelua

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella suomalaisessa sanomalehdessä rakentuvia diskursseja vanhuudesta ja vanhenemisestä, sekä sitä millaisten diskurssien osana terveydestä vanhuudessa puhutaan. Tavoitteena oli diskurssien avulla ymmärtää paremmin vanhuuden sosiaalista rakentumista, sitä miten vanhuudesta julkisissa teksteissä puhutaan ja miten vanhuutta tullaan näin määritelleeksi. Lisäksi diskurssien toivottiin kertovan siitä, millaisia terveystähtäyksiä vanhuuteen liitetään. Tutkimuksen tuloksena muodostui kaikkiaan kahdeksan erilaista vanhenemisen diskurssia, joista kukin kertoo vanhuudesta hieman eri näkökulmasta. Nämä kahdeksan diskurssia jakaantuivat kolmeen laajempaan diskurssiryhmään. Ryhmät ja diskurssit näkyvät taulukossa 1.

Taulukko 1. Vanhenemisen diskursseja

KOHDATTU VANHUUS	ULKOPUOLINEN VANHUUS	OLEMATON VANHUUS
Ajattomuuden diskurssi	Ongelmadiskurssi	Aktiivisuuden diskurssi
Kokemuksen diskurssi	Heikkouden diskurssi	Poistumisen diskurssi
Ylpeyden diskurssi		
Muutoksen diskurssi		

Taulukossa vasemmalla on kohdatun vanhuuden diskurssiryhmä. Kohdatun vanhuuden ryhmän muodostavat ne diskurssit, jotka kertovat vanhuuden kokemisesta ja kohtaamisesta. Ne kertovat siitä vanhuudesta, jonka olemassaolo myönnetään ja niistä ominaisuuksista, joita vanhenemiseen liitetään. Vanhenemiseen liitetään tämän ryhmän diskurssien perusteella neljä ominaisuutta: ajattomuus, kokemus, ylpeys ja muutos. Ulkopuolisen vanhuuden diskurssiryhmään kuuluvat diskurssit katsovat vanhuutta ulkopuolisen silmin. Ne puhuvat ”muiden” vanhuudesta, heikosta ja sairaasta vanhuudesta, joka ei koskaan kosketa puhujaa itseään henkilökohtaisesti. Ulkopuolisen vanhuuden diskurssit puhuvat myös siitä epämääräisestä ryhmästä vanhuksia, jotka aiheuttavat ongelmia yhteiskunnalle tulevaisuudessa. Kolmannen ryhmän diskursseja muodostavat olemattoman vanhuuden diskurssit. Tämän ryhmän diskurssit puhuvat siitä, kuinka ei olla vanhoja ja kuinka vanhuuden ongelmia voi omalla aktiivisella toiminnallaan estää. Olemattoman vanhuuden diskurssit katsovat vanhuutta myös työikäisen väestön näkökulmasta, jolloin vanhuus nähdään poistumisena. Tällöin ollaan kiinnostuneita muun muassa siitä, kuinka vanhenevan ihmisen kokemus ja viisaus saadaan nuorempien työntekijöiden käyttöön, ennen kuin ne poistuvat eläkkeelle jäämisen myötä ulottumattomiin.

Terveys diskursseissa

Arkiajattelussa ja erityisesti mediajulkisuudessa dikotomiat vallitsevat ja se näkyy myös kahtiajakautuneissa diskursseissa. Vanhuuteen näytetään liitettävän joko myönteisiä tai kielteisiä näkemyksiä, mutta välimuodot jäävät puuttumaan. Terveys vanhuudessa nähdään joko olemattoman vanhuuden tai ulkopuolisen vanhuuden diskurssien kautta, jolloin terveyspuhe liittyy joko aktiivisuuden diskurssiin tai heikkouden diskurssiin.

Näissä diskursseissa dikotomia näkyy erityisen selvästi: vanhuuteen liitetään joko hyvin huono terveys tai vastaavasti erittäin hyvä terveys. Kohdatun vanhuuden diskurssit sitä vastoin eivät puhu terveydestä lainkaan.

Heikkouden diskurssi kuuluu ulkopuolisen vanhuuden ryhmään ja se liittää vanhuuteen mielikuvia sairaudesta, heikkoudesta, tuottamattomuudesta ja yksinäisyydestä. Ulkopuolisen vanhuuden diskurssina se puhuu sellaisesta identifioimattomasta ja kohtaamattomasta vanhuudesta, joka on jossain kaukana ja ulkopuolella. Heikkouden diskurssi puhuu muiden vanhuudesta, ei lähellä olevasta tai omasta vanhuudesta. Julkisuudessa heikkouden diskurssi vaikuttaa lähinnä olevan tyylikeino, jonka tehtävä on sanoman tehostaminen tai tietyn tunnetilan, esimerkiksi myötätunnon, synnyttäminen puhumalla heikoista, puolustuskyvyttömistä, kärsivistä tai yksinäisistä vanhuksista.

Heikkouden diskurssin vastapuolella on aktiivisuuden diskurssi. Aktiivisuuden diskurssia tuottavat usein vanhenevat ihmiset itse ja se liitetään omaan tai lähellä olevaan vanhuuteen. Aktiivisuuden diskurssi kuuluu olemattoman vanhuuden ryhmään. Se puhuu siitä, kuinka omalla toiminnalla voidaan estää terveyden rapistuminen ja heikkeneminen vanhuudessa, kuinka siis ei olla vanhoja. Aktiivisuuden diskurssissa vanhenemiseen liitetään eksplisiittisesti toteamalla hyvä, jopa erinomainen terveys. Hyvä terveys riippuu kuitenkin yksilöstä itsestään. Jotta vanhenemisestä huolimatta voisi saavuttaa hyvän terveyden, täytyy yksilön aktiivisesti taistella vanhuutta vastaan. Toisaalta omaa hyvää terveyttä pidetään myös yksilöllisenä ominaisuutena, luonteeseen kuuluvana piirteenä, mielentilana ja päätöksenä, jolloin terveyden tunnetta ei häiritse fyysinen sairaus tai edes kuoleman lähellä käynti. Aktiivisuuden diskurssi ei sulje pois heikkouden diskurssia. Heikkouden diskurssi saattaa esiintyä myös vanhenevan henkilön itsensä puhuessa, mutta silloin puhutaan muista, ei-aktiivisista, vanhuksista. Aktiivisuuden diskurssi saattaa vaikuttaa hyvinkin myönteiseltä diskurssilta, mutta se on herättänyt myös huolta tutkijoiden keskuudessa. Liiallisen aktiivisuuden ihannoinnin on pelätty syrjivän niitä vanhoja, jotka eivät jaksaa tai halua olla aktiivisia.

Samalla, kun aktiivisuuden diskurssi kertoo aktiivisuuden ja hyvän terveyden ihailusta, se kertoo myös heikkouden diskurssin vallasta. Eksplisiittisen aktiivisuuden diskurssin taustalta voi löytää implisiittisen heikkouden diskurssin. Aktiivisuuden diskurssi on tällöin vastalause heikkouden olettamusta vastaan, jolla vanheneva henkilö lunastaa

sosiaaliset odotukset ja täyttää ”mallikansalaisen” roolin. Aktiivisuuden diskurssilla vanheneva henkilö kertoo siis julkisuudessa muille, ettei ole varsinaisesti vanha, ei ainakaan heikko, sairas tai yhteiskunnan ulkopuolinen. Terveyspuheella vanhuusdiskursseissa on siis kaksi tehtävää ja muotoa. Heikkouden diskurssi kertoo pelätystä ja heikosta vanhuudesta, joka jossain tuolla ulkopuolella meitä odottaa, mutta joka ei koskaan kuitenkaan ole läsnä. Aktiivisuuden diskurssi on taas osoitus yksilön onnistuneesta taistelusta vanhenemista vastaan.

Ongelmana ongelmadiskurssi

Ongelmadiskurssi on ollut vallalla lehdistössä kymmenien vuosien ajan. Koskinen (1983, 12) toteaa, että vanhuuteen alettiin suhtautua ongelmana 1800-luvun lopulla ja ”tällä tavoin vanhuksiin on suhtauduttu aina nykypäiviin saakka”. Koskinen kirjoitti nuo sanat yli kaksikymmentä vuotta sitten ja yhtäläillä ne pätevät tänäkin päivänä. Ongelmadiskurssin pääsanoma on lyhyt: vanhusten määrä kasvaa ja se on ongelma, jolle pitäisi tehdä jotain. Siitä, mitä tehdään, mitä on tehty tai mitä tullaan tekemään, ei puhuta. Vanhuuden ongelmadiskurssi näyttäytyykin lähinnä fraasilta, jota kaavamaisesti toistellaan, sen sisältöä tarkemmin pohtimatta. Diskurssianalyysin mukaan kielellä on toiminnallinen luonne, mutta ongelmadiskurssilta se puuttuu. Ongelmapuheella ei tunnu olevan mitään päämäärää, sillä ei pyritä mihinkään, eikä se myöskin näytä aiheuttavan toimintaa.

Kuinka ongelmadiskurssista sitten muuttuisi toiminnallisemmaksi, jolloin sitä voisi kutsua vaikkapa haastediskurssiksi? Diskurssin rakentama kuva vanhuudesta olisi tällöin toiveikkaampi ja vanhuuden ongelmia lähestyttäisiin kriittisemmin ja rakentavammin. Yksi askel olisi määritellä vanhuuden ongelma uudelleen sellaiseksi, jotka ovat ratkaistavissa. Tällä hetkellä ongelmadiskurssin ongelmaksi on määritetty vanhusväestön määrän kasvu, joka on ratkaisemattomissa oleva tosiasia. Tämä määrittely ei vie ongelmaa yhtään lähemmäs ratkaisua. Lainaan tässä kohtaa Spectorin (2001, 75–76) ajatusta siitä, että mikään asia ei ole sosiaalinen ongelma sinänsä. Asioista tulee sosiaalisia ongelmia määrittelyjen kautta. Voitaisiinko vanhuuden ”ongelma” ehkä ratkaistakin vain yksinkertaisesti määrittelemällä se uudelleen? Silloin saattaisi käydä samoin, kuin eräässä televisiomainoksessa. Siinä avaruustutkimuskeskuksen arvokkaan näköinen asiantuntija kertoo kuinka valtaviin ponnistusten jälkeen ja miljoona dollaria maksaneen tutkimustyön tuloksena on

kehitetty mustekynä, jolla voi kirjoittaa painottomassa tilassa, siis vaikka pää alaspäin. Pienen tauon jälkeen yksi toimittaja nousee yleisön joukosta ja uskaltautuu kysymään: Miksi emme käytä lyijykynää? Ehkä tarvitaankin vain oivallus ja uusi näkökulma. Tällöin lähtökohtana toimisi se ajatus, että tulevaisuuden suomalaisella yhteiskunnalla on käytössään suuri voimavara, vanhusväestö.

Etäännyttävät mediatekstit

Halosen (2002a, 2002b) mukaan vanhuksesta tulee julkisissa teksteissä usein lähes legendaarinen hahmo, sankari. Vanhat, ”heidät”, ikään kuin esitellään meille muille. Halonen sanoo tällaisen glorifioinnin etäännyttävän vanhenevat ihmiset tekstien lukijoista. Erityisesti tällaisia etäännyttäviä tekstejä ovat niin sanotut faktuaalistavat tekstit, jotka esittävät ihmisen elämän sarjana toisiaan seuraavia faktoja, numeroita ja titteleitä. Tämän tutkimuksen aineistossa nämä faktuaalistavat tekstit olivat tyypillisiä syntymäpäivähaastatteluissa ja tulivat esille kokemuksen diskurssin yhteydessä.

Faktuaalistaville teksteille on tyypillistä myös se, että niissä vanhenevan ihmisen elämää arvioidaan lähes ainoastaan menneisyyden kautta. Tämä ilmiö liittyy erityisesti poistumisen diskurssiin. Eläkkeellä olevan haastateltavan sen hetkisestä elämästä ei olla kiinnostuneita, vaan kirjoituksissa keskitytään elämään ennen eläkettä. Poistumisen diskurssin esiintymiselle julkisuudessa on varmasti monia syitä. Ensimmäinen lienee se Halosenkin (2002b) esiin tuoma seikka. Julkisuus on aikuisen, työssäkäyvän väestön hallitsemaa ja mediatekstien tuottajat edustavat myös tuota väestön osaa. Vanhusten sen hetkisestä tilanteesta puhuminen ei välttämättä tule edes toimittajan mieleen. Toinen syy on varmasti se, että elämme tuotanto- ja kulutusyhteiskunnassa, jossa ihmisen arvo määrittyy pitkälti myös hänen tuottavuutensa kautta. Ihmisen ajatellaan tällöin saavuttavan arvonsa työn kautta.

Sinikka Vakimo (2001) toteaa tutkimuksessaan, että vanhat saatetaan esittää hyvinkin positiivisessa valossa. He ovat tällöin ”huippusenioreita, teräsvaareja, megamummoja ja rokkimummoja” (mts. 171). Vakimo käyttää tällaisesta puheesta termiä vanhuus ”ei-vanhuutena”. Ilmaus on mielenkiintoinen, mutta mielestäni sisältää ehkä tarpeettoman suuren arvolatauksen ja myös samalla määrittelee vanhuutta ja vahvistaa stereotyyppioita ehkä liiankin voimakkaasti. Jos nämä kirjoitukset eivät kuvaakaan vanhuutena, mitä ne sitten kuvaavat? Mielestäni rokkimummot, huippuseniorit ja teräsvaarit kuvaavat nekin

vanhuutta, mutta vain erilaisesta näkökulmasta. Kuten usein muistetaan muistuttaa, vanhuukset ovat heterogeeninen ryhmä. Vanhuksissa siis on miehiä ja naisia, rokista tykkäviä ja valssia suosivia, hyväntuulisia ja kättyisiä, pullaa leipovia ja pakastepullia ostavia ja kaikkea siltä väliltä

Puuttuvat diskurssit

Mitä vanhuuden mediakuvasta sitten jäi puuttumaan? Millaisesta vanhuudesta lehdessä ei puhuta? Kauko Pietilä ja Klaus Sondermann (1994) toteavat Helsingin Sanomien olevan vain 50 % lehti. Helsingin Sanomien toisen puolen puuttuminen johtuu siitä, että lehti ”ei kysy mitään. Se ei vastaa niin, että vastauksista seuraisi jotain. Se ei ihmettele. Se ei ole ymmällään. Se ei antaudu peleihin”. Pidättäytyvyytensä lehti perustelee sillä, ettei sen asia ole esittää mielipiteitä, vaan faktoja. Pietilä ja Sondermann kuitenkin jatkavat, ettei ”ironia ja muut älyn joustavat sosiaalitaidot eivät ole mielipiteen esittämistä.” (mts. 326). Tällainen yksipuolinen asioiden käsittely näkyi tuloksissa erityisen hyvin juuri ongelmadiskurssissa, jossa asioita ei lainkaan kyseenalaistettu tai kysymyksiä esitetty.

Vaikka viestintä mediassa näyttää mieluusti lähtevän ongelmanäkökulmista käsin, ei itse vanhuuden ja vanhusten ongelmista juuri puhuta. Aikuisen, työssäkäyvän kansalaisen ongelmat ovat mediajulkisuuden arkipäivää, mutta esimerkiksi se, millaista on olla laitoksessa, sairas, vanha ja muista riippuvainen, tulee harvemmin julkisuuteen. Vanhusten seksuaalisuudesta tai ihmissuhdeasioista, ei myöskään puhuta, vaikka nämä aiheet muuten tuntuvat hallitsevan ainakin populaarijulkisuutta.

Puuttuvia vanhuusdiskursseja voisi etsiä myös tämän tutkimuksen tuloksena syntyneiden diskurssien vastapuolelta. Tärkeimpänä näistä pidän muutoksen diskurssia, jonka vastapuolella voisi olla muuttumattomuuden diskurssi. Muutos vanhuudessa on varsin mielenkiintoinen ja ristiriitaisiakin tunteita herättävä asia (ks. luku 5.2). Tutkimusten mukaan ihmisen kokevat minuutensa usein muuttumattomana vanhetessa ja ruumiin vanhetessa sisimmän koetaan pysyvän kaikesta huolimatta samana. Aineistossani muutoksen diskurssi tulee kuitenkin esiin ja muutos myös pääasiassa hyväksytään. Kysymys muutoksen diskurssissa on nimenomaan siitä, että myös ihmisen henkisen puolen, minuuden, arvojen ja asenteiden, koetaan muuttuvan vanhenemisen myötä ja seurauksena. Eikä muutoksista puhuta ainoastaan yleisellä tasolla, vaan niiden

myönnetään koskettavan myös itseä. Sanomalehtiaineiston perusteella muutos siis hyväksytään ja haastattelututkimusten perusteella se kielletään. Mitä sitten oikeastaan vanhenemisesta ja muutoksesta ajatellaan? Kysymyksiä herää muun muassa siitä, miten haastattelututkimuksen luonne vaikuttaa tuloksiin. Haastattelussa ihminen tietää olevansa tutkimuksen kohteena. Vaikuttaako tämä ihmisen tietoisuuteen itsestään ja puheestaan? Tuottaako ihminen haastattelussa merkityksiä tietoisemmin kuin silloin, kun antaa kommentteja sanomalehteen? Ajatellaanko muutoksen kieltämisen olevan ehkä edullisempaa omalta kannalta? Onko kysymys siitä, että omasta vanhenemisesta halutaan antaa näin ehkä myönteisempi kuva, kun ruumiin vanhenemisesta huolimatta todetaan minuuden pysyvän nuorekkaana ja muuttumattomana? Muutoksen suhteen olen muuttumattomuuden käsityksiä kritisoivan Peter Öbergin (1996) kannalle. Ensinnäkin vanhuustutkimuksen runsaus sotii muuttumattoman minuuden käsityksiä vastaan. Miksi vanhuutta ylipäätään tutkittaisiin, jos kysymys olisi vain fyysisistä ja ruumiillisista muutoksista. Toiseksi herää kysymys, missä vaiheessa elämäänsä ihminen saavuttaisi sen minuuden tilan, joka tulee säilymään samanlaisena loppuun saakka?

”Jos haluat muuttaa maailmaa, aloita itsestäsi”

Muuttuvilta yhteiskunnilta vaaditaan mukautumiskykyä. Ihmisen mahdollisuudet toimia yhteiskunnassa eivät lopu hänen vanhentuessaan. Ihmisiä tulisikin arvostaa heidän nykyisten tai tulevien saavutustensa perusteella, eikä menneiden. (Coleman ym. 1993, 2; Hervonen & Pohjolainen 1991, 33.)

Tähän tapaan tutkijat usein toteavat vanhuudesta kirjoittaessaan. Ajatus on kaunis, mutta käytäntö näyttää olevan toinen. Menneisyyden saavutukset, ainakin tämän tutkimuksen perusteella, arvostetaan usein korkeammalle kuin se, mitä ihminen tekee tai mitä hän on vanhemmalla iällä. Erityisen selvästi tämä näkyy poistumisen diskurssissa, jossa ihmistä määritellään menneisyyden, valtion ja hyödyn näkökulmasta. Yksi syy menneisyyden ja työelämän korostumiselle julkisuudessa löytynee arvomaailmasta. Tämän hetken yhteiskunnan tärkeinä arvoina mainitaan usein muun muassa terveys ja työ, ihmissuhteet ja perhe. Nämä kaikki ovat tärkeitä arvoja, mutta toisaalta myös sellaisia, joiden ehkä eniten pelätään katoavan vanhuuden myötä. Vanheneminen nähdään silloin lähinnä menetyksinä, joita ovat muun muassa terveyden menettäminen, työn loppuminen ja ihmissuhteiden väheneminen. Jotta vanhuudesta tulisi julkisuuden arvoista, olisi myös vanhuuden ajasta löydettävä jotain arvokasta.

Yksi tällainen arvo voisi olla viisaus ja kokemus. Kokemuksen diskurssi on pieni, mutta vahva diskurssi, joka korostuu erityisesti vanhenevista työntekijöistä kertovissa jutuissa. Ongelma kokemuksen diskurssissa on kuitenkin toistaiseksi se, että kokemusta arvostetaan vain siihen saakka kunnes ihminen jää eläkkeelle. Sen jälkeen viisaudesta näyttää tulevan yhteiskunnallisesti hyödyttöä.

On toki tärkeää todeta, että ihmisiä tulisi arvostaa heidän nykyisten, eikä menneiden, saavutustensa perusteella. Tärkeämpää kuitenkin mielestäni on se, että ihmiset itse arvostaisivat itseään myös vanhana. Sen sijaan, että poistumisen diskurssille annettaisiin valta, ihmisten tulisi myös itse herätä puolustamaan omaa identiteettiään ja arvoaan, ja ennen kaikkea itseään niiden määrittelijänä. Tämä vaatii kuitenkin kansalaisilta suurempaa aktiivisuutta ja kiinnostusta yhteiskunnallisiin asioihin. On hyvä muistaa, ettei media ei ole kansalaisista irrallaan toimiva koneisto, vaan mediatekstien tuottajat ovat ihmisiä samoin kuin useimmat niiden kohteet. Vanhuksia syrjivän ja nuoruutta ihannoivan ilmapiirin kauhistelemisen sijaan tulisi herätä suurempaa mediakriittisyyteen, vaatimaan perusteluja, keskustamaan, kyseenalaistamaan ja ottamaan kantaa. Väylät kansalaisjournalismiin ovat kuitenkin valitettavan kapeat. Yleisönosaston lisäksi tarvittaisiin uusia kanavia, joita pitkin kansalaisen ääni voisi kuulua. Väliverronen ja Raittila (1998) esittävätkin journalismikritiikin vuosikirjan pääkirjoituksessa ehdotuksen kansalaisten uudeksi mediakritiikkiohjelmaksi: MediaKarrossa jokaisella olisi mahdollisuus purnata niin virka- kuin mediaherrojen mielivaltaa vastaan.

Muutos. En aio kirjoittaa, että vanhuuskuvamme ovat muuttumassa. Tämä johtuu siitä, että vuonna 1983 tehdyssä oppikirjassa vanhuudesta Simo Koskinen kirjoittaa: ”1970-lukua voidaan pitää hyvin tärkeänä käännekohtana vanhuksiin suhtautumisessa. (...) Käsitys, jonka mukaan vanhukset ovat voimavara eivätkä ongelma, on vakiintumassa.” (Koskinen 1983, 14). Vuonna 1996 Jyrki Jyrkämä kirjoittaa ”viimeaikaiset tutkimukset ja muutkin seikat viittaavat siihen, että käsitykset vanhenemisestä, vanhuudesta – niin kuin myös vanhoista ja vanhuksista – ovat muuttumassa” (Jyrkämä 1996, 114). Olen melko varma, että joku toteaa myös vuonna 2005 vanhuuskuviamme olevan muuttumassa. Toisaalta en myöskään aio kieltää muutoksen tapahtumista. Liikkeessä käsitykset vanhuudesta ovat varmasti jatkuvasti, aivan niin kuin kaikki muukin tässä maailmassa. Jos kirjoittaisin muutoksesta, kirjoittaisin mieluiten vanhuuskuviamme olevan muuttumassa tavalliseen suuntaan. Tämä tarkoittaisi sitä, että vanhuutta

pidettäisiin normaalina ihmisen elämään ja kasvuun kuuluvana ilmiönä, johon sisältyy kehityshaasteita, muutoksia ja uusia vahvuuksia, aivan kuin kaikkiin muihinkin vaiheisiin ihmisen elämänmatkalla.

Ajatuksia jatkotutkimukselle

Jatkotutkimuksen kannalta mielenkiintoinen tutkimuskohde ovat vanhuuden diskurssit vanhenevia työntekijöitä koskevissa kirjoituksissa. Kirjoitukset siitä, miten saada ihmiset pysymään pitempään töissä, erottuvat ainakin tässä aineistossa aivan omanlaisena kokonaisuutena. Ne olivat aineistoni muodostaneiden Helsingin Sanomien lähes ainoita kirjoituksia, joissa vanheneminen oli jutun pääaiheena.

Toinen mielenkiintoinen vanhenemiseen liittyvä aihe on eläkkeelle jääminen ja eläkeläisyys. Eläke on melko uusi ilmiö yhteiskunnassamme. Kiinnostavaa olisikin tutkia, millaisia merkityksiä eläkeläiseen, eläkkeellä oloon ja eläkkeelle jäämiseen liitetään. Eroavatko nämä merkitykset niistä, joita vanhukseen, vanhuuteen ja vanhenemiseen liitetään? Useissa tämän tutkimuksen aineiston kirjoituksissa puhuttiin ainoastaan eläkkeelle jäämisestä tai mainittiin eläkkeellä olo. Tämä herätti kysymyksen siitä, voiko vanhenemisen tutkimiseen käyttää sellaisia kirjoituksia, joissa ei puhutakaan vanhenemisestä vaan esimerkiksi vain eläkkeelle jäämisestä. Voiko eläkkeellä oloa siis rinnastaa suoraan vanhuuteen? Ikään liittyy monia rooliodotuksia, joista vanhuuteen usein liitetään eläkeläisen rooli. Mikä tämä eläkeläisen rooli sitten oikeastaan on ja millaisia odotuksia sen täyttämiseen liittyy?

Vanhuutta ja sukupuolta mediassa käsittelevä tutkimus on viimeaikoina painottunut vanhoihin naisiin. Vanhoja miehiä koskevaa tutkimusta ei ole juuri tehty. Vanhat miehet ovatkin pitkään olleet vanhuustutkimuksessa eräänlainen normisukupuoli, joita tutkimalla on muodostettu yleisiä vanhenemisteorioita, mutta omana ryhmänään heitä ei ole huomioitu. Vanhat miehet voisivat siis jatkotutkimusta ajatellen olla myös mielenkiintoinen tutkimuskohde.

Jatkotutkimusta voisi suunnata myös erityyppisiin lehtiin. Tällöin tutkimuksen kohteena voisivat olla diskurssien erot ja yhtäläisyydet eri alueiden lehdissä. Poikkeaisivatko esimerkiksi diskurssit Aamulehden, Turun Sanomien, Savon Sanomien tai Kainuun Sanomien välillä? Lehtiä voisi tutkia myös pitemmän ajanjakson aikana, jolloin

mediadiskurssien muutoksen tutkiminen saattaisi tarjota mahdollisuuden muutoksesta kirjoittamiseen. Se ovatko diskurssit muuttuneet ajassa, kertoisi ehkä myös vanhuusmielikuvien muutoksesta.

LÄHTEET

- Airaksinen, T. 2002. Vanhuuden ylistys. Helsinki: Otava.
- Ajankäyttötutkimus. 1999–2000. Tilastokeskus. Saatavilla [www-muodossa: <http://tilastokeskus.fi/tk/el/kva_ajankaytto.htmlkeskus>](http://www.muodossa.fi/tilastokeskus.fi/tk/el/kva_ajankaytto.htmlkeskus) 3.3.2004.
- Alasuutari, P. 1996. Toinen tasavalta. Suomi 1946–1994. Tampere: Vastapaino.
- Alasuutari, P. 2001. Johdatus yhteiskuntatutkimukseen. Hanki ja jää. Helsinki: Gaudeamus.
- Berger, P & Luckmann, T. 1966/2002. Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen. Tiedonsosiologinen tutkielma. Suom. V. Raiskila (Toim.) 3. painos. Helsinki: Gaudeamus.
- Burr, V. 1995. An introduction to social constructionism. London: Routledge.
- Burr, V. 1998. Realism, relativism, social constructionism and discourse. Teoksessa I. Parker (toim.) Social constructionism, discourse and realism. London: Sage, 13–25.
- Coleman, P., Bond, J. & Peace, S. 1993. Ageing in the twentieth century. Teoksessa J. Bond, P. Coleman & S. Peace (toim.) Ageing in society. An introduction to social gerontology. 2. painos. London: Sage, 1–18.
- Elämäsi matkalle. 1996. Ajatuksia arkeen ja juhlaan, iloon ja suruun. 4. painos. Oy Valitut Palat.
- Eskola, J. & Suoranta, J. 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Jyväskylä: Vastapaino.
- Fairclough, N. 1997. Miten media puhuu. Suom. V. Blom & K. Hazard. Tampere: Vastapaino.
- Featherstone, M. & Hepworth, M. 1993. Images of ageing. Teoksessa J. Bond, P. Coleman & S. Peace (toim.) Ageing on society an introduction to social gerontology. 2. painos. London: Sage. 304–332.
- Fiske, J. 1992. Merkkien kieli: johdatus viestinnän tutkimukseen. Suom. V. Pietilä, R. Suikkanen & T. Uusitupa (toim) Tampere: vastapaino.
- Fornäs, J. 1998. Kulttuuriteoria: myöhäismodernin ulottuvuuksia. Suom. M. Lehtonen. Tampere: vastapaino.

- Hakovirta, M. 1994. Lehdistön kuva vanhuudesta ja vanhuksista. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Hall, S. 1992. Kulttuurin ja politiikan murroksia. Suom. J. Koivisto & T. Uusitupa (toim.). Tampere: Vastapaino.
- Halonen, I. K. 2002a. Sukupuolen paikkoja median ikämatriisissa. Tiedotustutkimus 3, 2–14.
- Halonen, I. K. 2002b. Tabuista julkisuuteen – kuinka vanhenemisesta tulee ”hovikelpoista” journalistisissa teksteissä. Saatavilla www-muodossa: <URL: <http://www.utu.fi/hum/mediatutkimus/paivat/halon.html>>.5.11.2002.
- Hartley, J. 1998. Juvenation: News, girls and power. Teoksessa C. Carter, G. Branston & S. Allen. News, gender and power. London: Routledge, 47–70.
- Hautamäki, T. 2002. Tuberkuloosin ja aidsin kulttuuriset merkitykset. Tampereen yliopisto. Sosiologian ja sosiaalipsykologian laitos. Väitöskirja.
- Hazan, H. 1999. Old age: constructions and deconstructions. Cambridge: university press.
- Heikkinen, E. 2002. Sairauksista toimintakykyyn. Teoksessa E. Heikkinen & M. Marin (toim.) Vanhuuden voimavarat. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 13–34.
- Helin, S. 2002. Palvelujärjestelmä iäkkään ihmisen voimavarojen tukijana. Teoksessa E. Heikkinen & M. Marin (toim.) Vanhuuden voimavarat. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 35–67.
- Helsingin Sanomat. 2003. Sanoma osakeyhtiön internet-sivut. Saatavilla www-muodossa: <URL:www.sanoma.fi/mediat/?folder=21>18.9.2003.
- Hemánus, P. 1995. Opettaako journalistia Siperia vai tieto-oppi? Teoksessa E. Sana (toim.) Tieto-opista mediapeliin – journalismin tutkimuksen näkökulmia. Juva: WSOY, 27–46.
- Hemánus, P. & Tervonen, I. 1986. Totuuksista utopioihin. Journalismin, muun todellisuuden ja yleisön suhteista. Helsinki: Otava.
- Hervonen, A. & Pohjolainen, P. 1991. Gerontologian ja geriatrian perusteet. Tampere: lääketieteellinen oppimateriaalikustantamo Oy.
- Hervonen, A., Pohjolainen, P. & Kuure, K. 1998. Vanhene viisaasti. Helsinki: WSOY.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 1998. Tutki ja kirjoita. 3.-4. painos. Tampere: Tammer-paino Oy.

- Hjelt, A. 1992. Vanhuus sanomalehdistön kuvaamana: kansanterveystieteellinen ja sosiaaligerontologinen näkökulma. Jyväskylän yliopisto. Lisensiaatin työ.
- Hjelt, A. 1993. Suomalainen vanhuus sanomalehdistön kuvaamana. Vanhustyön keskusliitto. Vanhustyö 1, 26–29.
- Huittinen, K. 1995. Ikääntymisen monta tarinaa. Ikääntymisen rakentuminen vuoden 1992 Seuran artikkeleissa. Tampereen yliopisto. Sosiaalipolitiikan laitos. Pro gradu -tutkielma.
- Ilmarinen, J. 1999. Ikääntyvä työntekijä Suomessa ja Euroopan unionissa – tilannekatsaus sekä työkyvyn, työllistyvyyden ja työllisyyden parantaminen. Helsinki: Työterveyslaitos. STM. Työministeriö.
- Jokinen, A. 1999. Diskurssianalyysin suhde sukulaistraditioihin. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen. Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 37–54.
- Jokinen, A. & Juhila, K. 1999. Diskurssianalyttisen tutkimuksen kartta. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen. Diskurssianalyysi liikkeessä. Tampere: Vastapaino, 54–100.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen E. 1993a. Diskursiivinen maailma: teoreettiset lähtökohdat ja analyttiset käsitteet. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen. Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 17–47.
- Jokinen, A., Juhila, K. & Suoninen E. 1993b. Johdanto. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen. Diskurssianalyysin aakkoset. Tampere: Vastapaino, 9–14.
- Julkunen, R. 2003. Kuusikymmentä ja työssä. Jyväskylän yliopisto. Sophi 73. Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos.
- Jylhä, M. 2000. Onnistunut vanheneminen ja vanhuuden muuttuvat mielikuvat. Gerontologia 1, 43–47.
- Jyrkämä, J. 1990. Vanhuus, vanheneminen ja yhteiskunta - näkökulmia sosiaaliseen vanhenemiseen. Teoksessa P. Pohjolainen & M. Jylhä (toim.) Vanheneminen ja elämäntilanne. Sosiaaligerontologian perusteita. Mänttä: Weilingöös, 81–105.
- Jyrkämä, J. 1995. ”Rauhaisesti alas illan lepoon”? Tutkimus vanhenemisen sosiaalisuudesta neljässä paikallisyhteisössä. Tampereen yliopisto. Acta universitatis Tamperensis Ser. A vol. 449. Väitöskirja..
- Jyrkämä, J. 1996. Kuka on vanha, kuka vanhus? Teoksessa T. Aittola, L. Alanen & P. Rantamaa (toim.) Minkä ikäinen olettekaan, rouva? Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 5, 107–118.

- Jyrkämä, J. 2001. Vanheneminen ja vanhuus. Teoksessa A. Sankari ja J. Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino. 267–323.
- Kangas, I. 1998. Naisten vaihdevuosisien ja vanhenemisen tulkinnat. Helsinki: Gaudeamus.
- Kangas, I. & Nikander, P. 1999. Johdanto. Teoksessa P. Nikander & I. Kangas. Naiset ja ikääntyminen. Tampere: Gaudeamus, 7-24.
- Karvonen, E. 2002. Johdatus viestintätieteisiin. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Kurssimateriaali. Saatavilla www-muodossa: > <http://www.uta.fi/viesverk/johdviest/johdatus.html><. 3.2.2003.
- Kaufman, S. 1986. The ageless self. Sources of meaning in late life. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Kellner, D. 1998. Mediakulttuuri. Suom. ohjannut R. Oittinen (toim.) Tampere: vastapaino.
- Koskinen, S. 1983. Vanhuskäsitys yhteiskunnassamme. Teoksessa A. Perkka (toim.) Vanhuus ja vanhuksen tukeminen. Suomen kaupunkiliitto. Vanhustyön keskusliitto, 9–20.
- Koskinen, S. 1994. Ketkä kulloinkin ovat olleet vanhuksia. Vanhuskäsitykset sosiaali- ja kulttuurihistoriallisina ilmentyminä. Teoksessa R. Sailas & S. Mikkonen (toim.) 55+ Katsaus ikääntyvien elinoloihin. Elinolot 1994:1. Helsinki: Stakes ja tilastokeskus. SVT, 9–31.
- Krueger, B. 2001. How aging is covered in the print media. Generations, fall, 10–12.
- Kunelius, R. 2000. Maakuntalehti ja lähiö: suunnitelmakapitalismin kaksoset. Teoksessa R. Kunelius (toim.) Juttuja lähiöstä. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitoksen julkaisusarja A 93, 1–27 .
- Lehtonen, M. 1998. Merkitysten maailma. Kulttuurisen tekstin tutkimuksen lähtökohtia. 2. painos. Tampere: Vastapaino.
- Manderbacka, K. 1998. Keski-ikäisten käsitykset terveydestään. Teoksessa O. Rahkonen & I. Lahelma (toim.) Elämänkaari ja terveys. Helsinki: Gaudeamus,. 202–223.
- Marin, M. 1996. Minkä ikäinen olettekaan, rouva? Teoksessa T. Aittola, L. Alanen & P. Rantamaa (toim.) Minkä ikäinen olettekaan, rouva? Jyväskylän yliopisto. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 5, 3–9.

- Marin, M. 2002. Yhteiskunta ja hyvä vanheneminen: Lähestymistapoja hyvän vanhenemisen yhteiskunnallisiin ehtoihin. Teoksessa E. Heikkinen & M. Marin (toim.) Vanhuuden voimavarat. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 89–118.
- Molander, G. 2001. Vanhuuttaan rappeutuva ruumis luonnon ja kulttuurin kohtaamispaikkana. *Gerontologia* 2, 125–135.
- Nikander, P. 1999. Ikääntyvä yhteiskunta ja tulevaisuuden ikääntyvä nainen. Teoksessa P. Nikander & I. Kangas (toim.) Naiset ja ikääntyminen. Tampere: Gaudeamus, 211–228.
- Nikander, P. 2002. Age in action. Membership work and stage of life categories in talk. Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia. Helsinki: Hakapaino Oy.
- Nordenstreng, K. 1995. Median tehtävät yhteiskunnassa. Teoksessa E. Sana (toim.) Tieto-opista mediapeliin – journalismin tutkimuksen näkökulmia. Juva: WSOY, 47–70.
- Oittinen, R. 1999. Nuorekkuuden ihanteista ja arjesta ennen toista maailmansotaa. Teoksessa P. Nikander & I. Kangas. Naiset ja ikääntyminen.. Tampere: Gaudeamus, 46–82.
- Parker, I. 1999. Introduction: varieties of discourse and analysis. Teoksessa I. Parker & The Bolton discourse network. Philadelphia: Open university press, 1–12.
- Pietilä, K. & Sondermann, K. 1994. Sanomalehden yhteiskunta. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitos. Julkaisu nro 5. Tampere: Vastapaino.
- Potter, J. & Wetherell, M. 1987. Discourse and social psychology. Beyond attitudes and behaviour. Sage Publications.
- Raittila, J & Väliaverronen, E. 1998. Vallattomat toimittajat? Journalismikritiikin vuosikirja. Tiedotustutkimus 2, 1–4.
- Rantamaa, P. 1999. Ikääntyvät naiset ja kulutus. Teoksessa P. Nikander & I. Kangas (toim.) Naiset ja ikääntyminen. Tampere: Gaudeamus, 106–120.
- Rantamaa, P. 2001. Ikä ja sen merkitykset. Teoksessa A. Sankari ja J. Jyrkämä (toim.) Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa. Tampere: Vastapaino. 49–95.
- Ridell, S. 1998. Sanomalehden lukija – tuo kuuliainen kuluttaja. Journalismikritiikin vuosikirja. Tiedotustutkimus 2, 92–100.
- Ruoppila, I. 2002. Psyykkisen toimintakyvyn tukeminen. Teoksessa E. Heikkinen & M. Marin (toim.) Vanhuuden voimavarat. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 153–172.

- Saarenheimo, M. 2001. Näkökulmia ruumiilliseen vanhenemiseen. *Gerontologia* 4, 281–288.
- Sankari, A. ja Jyrkämä, J. 2001. Esipuhe. Teoksessa A. Sankari ja J. Jyrkämä (toim.) *Lapsuudesta vanhuuteen. Iän sosiologiaa*. Tampere: Vastapaino. 7–13.
- Spector, M. 2001. *Constructing social problems*. New Brunswick: Transaction Publishers cop.
- Suoninen, E. 1993. Kielen käytön vaihtelevuuden analysoiminen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen. *Diskurssianalyysin aakkoset*. Tampere: Vastapaino, 48–74.
- Suoninen, E. 1999. Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. Teoksessa A. Jokinen, K. Juhila & E. Suoninen. *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 17–36.
- Thornton, E. 2002. Myths of aging or ageist stereotypes. *Educational gerontology* 28, 301–312.
- Utriainen, T. 1999. *Läsnä, riisuttu, puhdas. Uskontoantropologinen tutkimus naisista kuolevan vierellä*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 751.
- Vaarama, M., Hakkarainen, A. & Laaksonen, S. 1999. *Vanhusbarometri 1998*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 3. Saatavilla [www-muodossa < URL:http://www.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/>](http://www.stm.fi/suomi/pao/julkaisut/) 17.9.2003.
- Vakimo, S. 2001. Paljon kokeva, vähän näkyvä. Tutkimus vanhaa naista koskevista kulttuurisista käsityksistä ja vanhan naisen elämäkäytännöistä.. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 818.
- Vakimo, S. 2004. Vanhan naisen naurettavaksi tekeminen mediapuheessa. *Tunne, valta ja vastuu. Mediatutkimuspäivät*. 30.–31.1.2004. Tampereen yliopisto.
- Valtonen, S. 1998. Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä. Teoksessa A. Kantola, I. Moring & E. Väliverronen (toim.) *Media-analyysi: Tekstistä tulkintaan*. Tampere: Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus, 93–121.
- Vesperi, M. D. 1993. Perspectives on aging in print journalism. *Generations*, vol. 17 issue 2, 87–90.
- Vilkuna, K. H. J. 2002. Vanhus sääty-yhteiskunnan elämänportilla. Teoksessa E. Heikkinen & M. Marin (toim.) *Vanhuuden voimavarat*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 69–88.

Vincent, J. A. 2003. Vanhuus sairaus, kuolema ja kuolemattomuus: biolääketieteellisten ikääntymismallien kulttuurigerontologinen kritiikki. Suom. I. Syrén ja S. Vakimo (toim.) Gerontologia 4, 177–183.

Öberg, P. 1996. The absent body – A social gerontological paradox. Ageing and Society 16, 701–719.

LIITE 1: Helsingin Sanomien kirjoitukset

1.	ke 5.2	A14	Entinen ministeri syventää viinitietojaan Chilessä.
2.	ke 5.2	C8	Kantola pestattiin purjehdusvalmentajaksi
3.	ke 5.2	A8	Hajin rakkaus Tansaniaan on yksipuolista
4.	ke 5.2	B8	Poplegenda Phil Spectorilla epäillään murhasta
5.	ke 5.2	A15	Paljonko ikääntyvä väestö maksaa Suomelle?
6.	ke 5.2		Siperian opetukset, ja Tammisaaren
7.	ke 5.2		Puolueilla ja äänestäjillä osin erilaiset vaaliteemat
8.	to 6.2	B1	Mies ampui avovaimonsa ja itsensä Pernajassa
9.	to 6.2	D7	Raaka keikka
10.	to 6.2	C5	Komedia itä-Helsingistä sai Donnerin palkinnon
11.	to 6.2	A14	Saamelaistaiteilija aloitti vasta viisikymppisenä
12.	pe 7.2	A8	Lapset odottavat eduskunnalta samoja asioita, kuin aikuiset
13.	pe 7.2	B9	Oikeassa elämässä osa 5
14.	pe 7.2	C16	Ihmiskoneen ytimessä
15.	pe 7.2	B10	Viimeinen kastraatti
16.	pe 7.2	B10	Lou Reed: The Raven
17.	pe 7.2	B1	Koskelan sairaalassa uhkaava tulipalo
18.	pe 7.2	C9	Peltokallion elämäntyö valmistui
19.	pe 7.2	A9	Äiti jätti perinnöksi isot velat
20.	pe 7.2	A9	Joroisissa epäily hoidon lopettamisesta liian varhain
21.	pe 7.2	A14	Taiji sopii sellotaiteilijan nivelille
22.	la 8.2	C1	Ruotsin vasemmistopuolueen johtoon naistrioikka
23.	la 8.2		Jukka-Pekka Saraste siirtyi suurten kastiin
24.	la 8.2	C18	Biologinen kello tikittää miehilläkin
25.	la 8.2	A7	Terveydenhoidossa mikään raha ei riitä
26.	la 8.2	E2	Viisikymmentä mittarissa
27.	la 8.2	C3	(Sanottua)
28.	la 8.2	D1	Ajan hermolla koko ura
29.	la 8.2		Entinen kunnanjohtaja lahjoitti aamuajutuksensa Tuusulalle
30.	su 9.2	A7	Teollistumisen historiaa kaivettu esiin Turussa
31.	su 9.2	A19	Höyry Häyrinen kertoo merimaalauksista messuilla
32.	su 9.2	C7	Konkari Gail Denvers huippuvauhdissa

33.	su 9.2	A13	Geriatrit kaipaavat lisää muistipoliklinikoita
34.	su 9.2	D3	Liian kallis onnela
35.	su 9.2	D11	Elokuvaohjaajan iltarusko
36.	su 9.2	A4	Ikääntyneiden palvelut voisivat olla myös vientituote
37.	su 9.2	C1	Nunnien vanhainkodissa maistuu sherry
38.	su 9.2	E2	Amerikan suorasuu joutui luovuttamaan
39.	ma 10.2	B2	Lohja odottaa paljon seutuyhteistyöltä
40.	ti 11.2	D8	4D: Erilaiset huippumallit
41.	ti 11.2	A4	Kun hyvä tahto ei riitä
42.	ti 11.2	A5	Eläke on kallista herkkua
43.	ti 11.2	B4	Lehtolainen päihitti Paasilinnan
44.	ti 11.2		Työministeriö etsii uutta työvoimaa eläkeläisten ja opiskelijoiden joukosta
45.	ti 11.2		Yleistäminen on miestenkin synti
46.	ke 12.2	A9	Lumitöitä tehnyt nainen kuoli auton alle Ranualla
47.	ke 12.2	A5	En kuulu tätiväestöön
48.	ke 12.2.	A16	Pirjo Mäkelästä akateemikko
49.	ke 12.2	B2	Myös Liimatainen Lohjan kaupunginhallituksessa
50.	ke 12.2	C2	Nälkä ajaa töihin laittomiin kaivoksiin
51.	ke 12.2	A7	Selvittämättömät rikokset piinaavat kansaa
52.	ke 12.2	D9	Sielukas, lämmin perhetarina
53.	ke 12.2	A16	Umpihanki ei tosihihtäjää pelota
54.	to 13.2.	B4	Terveystieteiden uudistus puhuttaa Vihdin poliitikkoja
55.	to 13.2	A7	Tehtäväkierto ja kokemuksen arvostus pitävät jo pitkään puurtaneet töissä
56.	to 13.2	A7	Kokenut konkari kouluttaa tulokkaita aaltopahvikoneella
57.	to 13.2		Suureen eläkeuudistukseen lukuisia muutosehdotuksia
58.	to 13.2		Milloin on potilaan saattohoidon aika?
59.	pe 14.2	A19	Kansaneläkkeen pohjaosan leikkaus ei loukannut ihmisoikeuksia
60.	pe 14.2	B1	Nissellä on kaksisataa perämoottoria
61.	pe 14.2	C2	Natsien yhteistyökumppanin Paponin ei tarvitse palata vankilaan
62.	pe 14.2	A6	PT:n Ojala: veronalennukset välttämättömiä
63.	la 15.2	B5	Teemu Salminen onnistui sovittajana
64.	la 15.2	B2	Kross julkaisi kirjan teostensa omaelämäkerrallisuudesta
65.	la 15.2	B5	Rautavaara säveltää New Yorkiin, Brysseliin ja Minnesotaan
66.	la 15.2	B11	Mademiehen yö kuluu jäällä
67.	la 15.2	B11	Ikäs autoilija loukkaantui kolarissa Siuntiossa
68.	la 15.2	A16	Suomi käy pian Koiviston kimppuun
69.	su 16.2	A8	Eläkeliitto kritisoi eläkepäätöstä

70.	su 16.2	D6	Täysi remontti vai pientä laittoa?
71.	su 16.2	D6	Onnelan tuntematon tulevaisuus
72.	su 16.2	A8	Enestam vaatii korotusta pienimpiin eläkkeisiin
73.	su 16.2	D8	Viiniä hanasta
74.	ma 17.2		Täystyöllisyys vaatii laajapohjaista sitoutumista
75.	ma 17.2	A4	Ihmisten erilaisuus osattava hyödyntää työelämässä
76.			Konemies pysyy hulluna hevosiin

LIITE 2: Malli koodauskortista

Kirjoituksen järjestysnumero	Palsta	Otsikko	Kuva, kuvateksti	Jutun aihe
Ilmestymispäivä				
Sivunumero				
Millä sanoilla vanhuudesta puhutaan, miten käy ilmi, että kirjoitus liittyy vanhuuteen?				
Konteksti, missä yhteydessä vanhuudesta puhutaan?				
Jutun toimija	Laitokset, ammattihenkilökunta, kansalaiset, viestimet, poliitikot, kunnat, valtio, työnantajat, työntekijät, tutkijat, toimittaja, haastateltava, muut			
Teema	Ravitsemus, liikunta, alkoholi, tupakka, huumeet, mielenterveys, ympäristö, perinnöllisyys, palvelujärjestelmä, kiire, työ, raha, elämän asenne, perhe ja ihmissuhteet, seksi, onnettomuus, rikos, taide, harrastukset, hoitomenetelmät, sairaudet, kuolema, muu			
Terveys				
Sukupuoli				
Huomioita				